

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Ковальчук

КОВАЛЬЧУК ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ

37:005.336.5:377.3-057.212(71):37.018.46

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ**

Спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Запоріжжя – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Класичному приватному університеті (м. Запоріжжя).

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Сушенко Андрій Віталійович,
Класичний приватний університет (м. Запоріжжя),
завідувач кафедри управління навчальними
закладами і педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Щербак Ольга Іванівна,
член-кореспондент НАПН України,
Київський професійно-педагогічний коледж
імені Антона Макаренка,
директор;

доктор педагогічних наук, професор
Гриньова Марина Вікторівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
завідувач кафедри педагогічної майстерності
та менеджменту;

доктор педагогічних наук, професор
Барбіна Єлизавета Сергіївна,
Херсонський державний університет,
завідувач кафедри професійної освіти.

Захист відбудеться “28” листопада 2014 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.04 при Класичному приватному університеті за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 114.

Автореферат розісланий “27” жовтня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.І. Облес

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За двадцять років еволюції української професійно-технічної освіти однією з суттєвих проблем стала кадрова криза у сфері виробничого навчання. Її детермінанти визрівали ще в кінці радянського періоду, коли професійно-технічні училища в суспільній свідомості набули іміджу другосортності, а вибір людиною робітничої професії як сфери самореалізації вважався ознакою соціального неблагополуччя.

Втім системні політичні й соціально-економічні реформи в Україні відроджують повагу до людини праці та визнання за нею високого соціального статусу, який багато в чому залежить від якості педагогічної діяльності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів (далі – ПТНЗ). На жаль процес розвитку педагогічних компетенцій зазначеної категорії педагогів має досить хаотичний і нескоординований характер, що пов'язано, перш за все, з низькоконкурентною системою відбору здатних до педагогічної справи осіб з-поміж фахівців технічного профілю, відсутністю у них фахової педагогічної освіти, браком ефективних програм і методик післядипломної освіти та іншими чинниками.

Джерела подолання цих та багатьох інших недоліків знаходимо в нормативно-правових державних документах: Основних напрямках розвитку професійно-технічної освіти України (1996 р.), Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.), Законах України “Про професійно-технічну освіту” (1998 р.), Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти України (2004 р.), “Про вищу освіту” (2014 р.) тощо.

Експліковані в зазначених документах ціннісні та нормативні орієнтири знаходять відображення в педагогічних дослідженнях, які присвячені безперервній професійній освіті, її кадровому забезпеченню (С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Кадемія, О. Коваленко, М. Копельчак, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Олійник, В. Радкевич, В. Скакун, Я. Собко, С. Сисосва, І. Стариков, Л. Сущенцева, О. Щербак) та в яких обґрунтовано актуальні напрями модифікації професійної підготовки виробничого персоналу в умовах сучасного ринку праці; виокремлено оптимальні моделі організації діяльності ПТНЗ; визначено найбільш результативні варіанти методичного забезпечення процесу навчання; описано місію майстрів виробничого навчання у педагогічній системі ПТНЗ.

До суміжних проблематиці формування та розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання у післядипломній освіті тем зверталися останнім часом в кандидатських і докторських дисертаціях Г. Басаргіна, В. Євдокимов, Г. Жуков, А. Карельська, О. Кривошеєва, В. Кузнецов, О. Макаренко, Ю. Торба, В. Олійник, Л. Шевчук, О. Юртаєва, О. Ягупова, обґрунтувавши в цілому шляхи набуття педагогом ПТНЗ особистісно-професійних якостей, необхідних для ефективної взаємодії зі своїми учнями.

На особливу увагу заслуговують праці таких науковців, як В. Абрамян, М. Барахтян, С. Барбіна, О. Булатова, Н. Волкова, М. Гриньова, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Г. Переухенко, О. Пехота, С. Сисосва, Т. Сущенко, Н. Тарасевич, С. Швидка тощо. Авторами розроблено теоретичні і методичні засади розвитку

педагогічної майстерності або окремих її складових у різних категорій педагогів, представлено ефективний інструментарій її здобуття і вимірювання.

Незважаючи на розмаїття та велику кількість досліджень з визначеної проблематики, науково обґрунтовані та перевірені пролонгованою практикою методичні рекомендації з розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ на цей час відсутні. Зокрема, залишаються відкритими для дискусій питання про визначення структури і специфічних характеристик педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, індикаторів її прояву та цілісної методики розвитку в умовах післядипломної освіти.

Зазначене дає підстави здійснити постановку відповідної наукової проблеми, наявність якої підтверджується існуванням в системі післядипломної освіти майстрів виробничого навчання ПТНЗ численних суперечностей, зокрема:

- на нормативному рівні – між конкретними імперативними положеннями документів, що визначають необхідні цільові орієнтири безперервного розвитку педагогічних якостей майстрів виробничого навчання ПТНЗ в умовах післядипломної освіти та абстрактним характером їх об'єктивації у програмах та проектах, що безпосередньо регулюють процесуальні характеристики взаємодії суб'єктів андрагогічного процесу;

- на концептуальному рівні – між традиційно домінуючою культурою розвитку дидактичної й методичної майстерності педагогічних працівників загальноосвітнього плану та неможливістю її симетричної екстраполяції на післядипломну освіту майстрів виробничого навчання ПТНЗ без врахування специфічної природи педагогічної діяльності останніх;

- на процесуальному рівні післядипломної освіти – між необхідністю індивідуалізації процесу стажування, курсів підвищення кваліфікації й методичної роботи у міжкурсний період та браком методичних, кадрових і матеріальних ресурсів у кожній з названих ланок післядипломної освіти;

- на особистісному рівні – між існуючим рівнем задоволеності майстрів виробничого навчання ПТНЗ своїм професійним і соціальним статусом та необхідністю усвідомленого самовиховання специфічних психофізичних властивостей, що визначають ефективну професійну поведінку в педагогічній діяльності.

Прагнення подолати представлені суперечності, оптимально використовуючи матеріальний, особистісний, соціальний, навчально-виховний та інформаційно-комунікаційний потенціал інститутів підвищення кваліфікації, підприємств, навчально-методичних центрів професійно-технічної освіти (далі НМЦ ПТО), а також окремих ПТНЗ, і зумовило вибір теми дослідження: "Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів у післядипломній освіті".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження пов'язана з науковою програмою Класичного приватного університету, зокрема, темою кафедри управління навчальними закладами і педагогіки вищої школи "Оновлення концептуальних засад української професійної освіти на етапі євроінтеграції" (номер державної реєстрації 0109U002114).

Тему дисертації затверджено вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 11 від 31 травня 2012 р.) та Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 6 від 19.06.2012 р.).

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і методичних засад розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти.*

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- дослідити систему післядипломної освіти майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів у контексті розвитку їхньої педагогічної майстерності;

- проаналізувати стан розробленості проблеми розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання у науковій літературі;

- визначити теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ;

- визначити сутність і зміст поняття "педагогічна майстерність майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів";

- обґрунтувати та сформулювати концепцію розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання у післядипломній освіті;

- розробити методичну систему розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання у післядипломній освіті та методику встановлення результативності циклу підвищення кваліфікації;

- експериментально перевірити ефективність впровадження теоретичних і методичних засад розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ сфери послуг у післядипломній освіті.

Об'єкт дослідження – система післядипломної освіти майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів.

Предмет дослідження – розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів сфери послуг у післядипломній освіті.

Концепція дослідження. Дослідження базується на розумінні післядипломної освіти майстрів виробничого навчання як контрольованого супроводу їх методичного та дидактичного зростання, що ґрунтується на безумовному прийнятті унікальності та неповторності фахового досвіду кожного слухача з огляду на необхідність і доцільність набуття й актуалізації наступних професійно-педагогічних новоутворень: ціннісних установок, що структурують мотиви професійної діяльності та визначають окремі її операції; професійно-педагогічних знань, вмінь та ефективних навичок поведінки в конкретних педагогічних ситуаціях; психофізичних властивостей, що забезпечують реалізацію цих навичок.

Цей задум втілюється у процесі підвищення кваліфікації і стажування майстрів виробничого навчання та подальшому науково-методичному супроводженні їхньої педагогічної діяльності, які ґрунтуються на класичних андрагогічних засадах, що передбачають фіксацію та актуалізацію необхідних педагогічних потенцій в

структурі особистісних цінностей майстрів виробничого навчання та відповідних мотивах діяльності.

Створення комфортного інформаційно-освітнього та рефлексивного середовища, особисте бажання кожного слухача самостійно реалізувати у своїй професії незадіяні педагогічні потенції є необхідними обставинами початку організованого процесу розвитку педагогічної майстерності, фасилітатором якого доцільно вважати носіїв майстерної педагогічної діяльності з різного фаху, викладачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, майстрів-дослідників, представників НМЦ ПТО тощо.

Концепція розгортається у ряді положень.

Перше – використанні проектуально-цільового підходу до розвитку педагогічної майстерності, що передбачає необхідність фіксації в знаковій формі уявлень про цільові орієнтири, а також теоретичні та нормативні підстави андрагогічного процесу, які мають вираження в документах і нормативних моделях.

Друге – визначенні індивідуальних траєкторій розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у циклі підвищення кваліфікації на основі актуалізації їхньої активності в самостійному підвищенні рівня майстерності, а також аналізу труднощів, з якими вони стикаються у своїй професійно-педагогічній діяльності.

Третє – реалізації траєкторії розвитку педагогічної майстерності в окремому циклі підвищення кваліфікації на основі єдності очної та дистанційної взаємодії з персоналом установ підвищення кваліфікації, у ході курсів підвищення кваліфікації, методичної роботи в міжкурсний період, а також стажування. У процесі цієї взаємодії діяльність суб'єктів післядипломної освіти має бути вибірково спрямована на такі цільові орієнтири: формування в майстрів виробничого навчання переконань у необхідності виконання соціальних вимог щодо соціалізації учнів ПТНЗ; розвиток професійно-технологічних знань і вмінь, передача яких є основою професійної діяльності майстра виробничого навчання; формування патернів поведінки, які забезпечують виконання окремих операцій професійної діяльності відповідно до загальних цілей цієї діяльності; формування та корекція цінностей, що визначають ставлення до вибору засобів вирішення конкретної педагогічної ситуації; розвиток психофізичних якостей, необхідних для забезпечення ефективної педагогічної діяльності в ПТНЗ.

Четверте – необхідності визначення рівня педагогічної майстерності та надання на основі результатів цієї процедури вихідних рекомендацій стосовно розвитку цієї професійної якості на наступний цикл підвищення кваліфікації.

Згідно з нашим задумом, розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ має підпорядковуватися:

– *принципу циклічності*, відповідно до якого, розвиток педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ протягом усієї професійної діяльності має відтворювальний характер і розглядається як послідовність циклів, тривалість яких відповідає етапам професійного розвитку людини та співвідноситься із періодичністю курсів підвищення кваліфікації;

– *принципу прикладної спрямованості*, згідно з яким, процес розвитку педагогічної майстерності має бути спрямований на вирішення реальних і конкретних труднощів професійної діяльності майстрів виробничого навчання ПТНЗ та сприяти найскорішому використанню ними отриманих у ході навчання знань і вмінь;

– *принципу суб'єктної ролі майстра виробничого навчання ПТНЗ*, згідно якої йому належить провідна роль у процесі розвитку педагогічної майстерності. Відповідно до цього принципу, педагог має ставити перед собою конкретні завдання навчання, прагнути до самостійності, самореалізації, самоуправління, регулювати часові, просторові й інші фактори процесу розвитку педагогічної майстерності.

Названі принципи виступають регуляторами втілення положень авторської концепції.

Гіпотеза дослідження. *Загальна гіпотеза* ґрунтується на припущенні, що розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті буде ефективним, якщо його буде реалізовано відповідно до теоретичних і методичних засад, змістовою основою яких є авторські концепція та модель, які знаходять свою об'єктивацію та деталізацію в інноваційній методичній системі.

Загальну гіпотезу дослідження конкретизовано в *часткових гіпотезах*, відповідно до яких ефективність післядипломної освіти майстрів виробничого навчання ПТНЗ зумовлена вдосконаленням роботи системи післядипломної освіти (закладів післядипломної педагогічної освіти (далі ППО), НМЦ ПТО, а також окремі ПТНЗ) у трьох взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних аспектах:

– у *проектно-цільовому аспекті* розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання базуватиметься на її розумінні як інтегративної професійної якості, що дає змогу досягнення цілей професійної освіти учнів ПТНЗ без зайвих психофізичних, когнітивних та емоційних напружень та втрат часу. При цьому цю якість операционалізовано в інтенціональному, фаховому, процесуальному, ціннісному та психофізичному компонентах, а її результативними параметрами визначено навчальну успішність учнів, остаточний рівень сформованих компетентностей і задоволеність процесом навчання. *Розвиток педагогічної майстерності у циклі підвищення кваліфікації* буде спиратися, з одного боку, на існуючий соціальний запит, а з іншого – на потребу майстрів виробничого навчання у професійному розвитку, що відображено у змісті нормативних документів, посадових інструкцій майстрів виробничого навчання ПТНЗ, а також їхніх кваліфікаційних характеристиках;

– у *процесуальному аспекті* має здійснюватися очна та дистанційна взаємодія суб'єктів андрагогічного процесу, у ході якої відбувається:

– визначення індивідуальних траєкторій розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у циклі підвищення кваліфікації на основі встановлення ступеня їхньої активності в самостійному підвищенні рівня педагогічної майстерності, а також аналізу труднощів, з якими вони стикаються у своїй професійно-педагогічній діяльності;

- використання проектувально-цільового підходу до організації процесу розвитку педагогічної майстерності, що передбачає необхідність фіксації в знаковій формі уявлень про цільові орієнтири, а також теоретичні й нормативні підстави цього процесу, які виражатимуться в документах і нормативних моделях;

- реалізація траскторії розвитку педагогічної майстерності в окремому циклі підвищення кваліфікації на основі єдності очної та дистанційної взаємодії з науково-педагогічними працівниками установ підвищення кваліфікації, у ході курсів підвищення кваліфікації, методичної роботи в міжкурсовий період, а також стажування;

- визначення рівня педагогічної майстерності та надання на основі результатів цієї процедури вихідних рекомендацій щодо розвитку цієї професійної якості на наступний цикл підвищення кваліфікації;

- у *результативному аспекті* розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ буде пов'язаний із оцінюванням рівня цієї професійної якості за ціннісно-цільовим, фаховим, ситуативно-діяльним, ситуативно-ціннісним, психофізичним критеріями з використанням авторської методики оцінювання рівня педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ на кожному окремому циклі підвищення кваліфікації.

Теоретико-методологічна основа дослідження. *Методологія дослідження* спирається на філософсько-психологічну теорію діяльності; онтологію; системний аналіз; наукознавство і теорію науки, зокрема такі її розділи, як гносеологія (теорія пізнання) та семіотика (наука про знаки й знакові системи); теорію мислення.

Теоретичне підґрунтя дослідження:

- на *парадигмальному рівні* – гуманістична парадигма як глобальна модель постановки проблем та вирішення дослідницьких завдань, у системі цінностей якої центральне місце відводиться пріоритету інтересів особистості, добровільності та самодіяльності її рішень над зовнішніми інтересами. Конкретизація гуманістичної парадигми в нашому дослідженні пов'язується, перш за все, з антропологічним підходом, згідно якого головним джерелом розвитку суб'єктів педагогічного процесу виступають психологічні та фізіологічні процеси, зумовлені онтогенезом людини як індивіда, а також особистісним підходом, відповідно якого мета навчального процесу полягає у створенні найбільш сприятливих умов для реалізації особистістю свого потенціалу;

- на *філософському рівні* – положення онтології, як розділу філософії, що вивчає фундаментальні принципи буття, його загальні структури та закономірності про сутність категорій “процес”, “розвиток”, “стан”;

- на *загальнонауковому рівні* – положення теорії діяльності О. Леонтьєва про психологічну структуру діяльності людини, а також системний підхід як сукупність взаємозумовлених теоретичних положень, що закладають основи для дослідження об'єктів, створених великою кількістю елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним та формують певну цілісність;

- на *конкретно науковому рівні* теоретичні витоки дослідження становлять: положення наукової школи І. Зязюна на сутність педагогічної майстерності; погляди акмеології на професійний розвиток людини; концепції професійного розвитку

Д. Сьюпера, Є. Клімова та Е. Зеєра; позиції І. Зязюна щодо розвитку професійно-педагогічної якості в системі безперервної професійної освіти; принципи андрагогіки М. Ноулза; погляди наукової школи О. Газмана на сутність педагогічної підтримки; концептуальні засади організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічної освіти; проектувально-цільовий підхід в освіті, який здобув теоретичне обґрунтування у працях Н. Алексєєва, Ю. Громико, С. Ісаєва, В. Слободчикова, Г. Щедровицького; авторське уявлення сутності та структури циклу підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ.

Методи дослідження. Досягненню мети й вирішенню поставлених завдань сприяло використання комплексу методів дослідження:

- *теоретичних:* теоретичний аналіз, синтез і систематизація наукової літератури з проблем професійної освіти, філософії освіти, психології, професійної й загальної педагогіки, соціології, навчально-методичних, словникових та інструктивно-нормативних видань, інформаційних ресурсів мережі Інтернет – для з'ясування рівня опрацювання проблеми, визначення понятійно-категоріального апарату, вибору перспективних ідей, що становлять теоретичну, методологічну і методичну базу авторської концепції; моделювання андрагогічного процесу;

- *емпіричних:* бесіди, опитування, включене та непряме спостереження за процесом підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ, їхнім стажуванням, а також методичною роботою – для виявлення й конкретизації проблем післядипломної освіти; педагогічний експеримент – для підтвердження ефективності розробленої моделі процесу підвищення кваліфікації; анкетування працюючих майстрів виробничого навчання ПТНЗ із подальшим експертним оцінюванням отриманих даних – для уточнення параметрів педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ; експертне оцінювання професійної діяльності майстрів виробничого навчання, а також пілотні дослідження на репрезентативних вибірках майстрів виробничого навчання – з метою перевірки ефективності авторського діагностичного інструментарію;

- *статистичних:* ранжування, стандартизація, визначення основних статистичних показників (асиметрія, ексцес тощо), розрахунок коефіцієнта α (альфа) Л. Кронбаха, порівняння даних за статистичними критеріями (критерій Манна-Уїтні, критерій знаків), визначення коефіцієнта кореляції Спірмена, крос-табуляція – для статистичної обробки одержаних даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в такому:

- *вперше:* узагальнено та екстрапольовано позитивні здобутки вітчизняного досвіду безперервної педагогічної освіти в контекст розвитку педагогічної майстерності як інтегративної професійної якості майстра виробничого навчання; визначено теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті; сформульовано концепцію розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті на основі інтеграції положень антропологічного й особистісного підходів; теоретично обґрунтовано зміст андрагогічної взаємодії у всьому циклі підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ, який охоплює курси підвищення кваліфікації, стажування, а також методичну роботу

ПТНЗ у міжкурсовий період і ґрунтується на засадах авторської моделі розвитку педагогічної майстерності, що поєднує такі модулі: проектно-цільовий (репрезентує мету, нормативну систему, програмно-методичні та теоретичні засади, конкретні результативні параметри і цільові орієнтири), процесуальний (відображає взаємозв'язки між різними формами післядипломної освіти в окремому циклі підвищення кваліфікації, ключовими завданнями та методами розвитку педагогічної майстерності), результативний (інтегрує критерії, показники, а також якісний опис рівнів педагогічної майстерності); встановлено високу ефективність авторської школи як середовища для взаємодії суб'єктів андрагогічного процесу в аспекті розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ;

– *уточнено і конкретизовано*: поняттєво-категоріальний апарат досліджуваної проблеми (зокрема, зміст понятійного конструкту “педагогічна майстерність майстра виробничого навчання ПТНЗ”), що представлено як операціоналізовану професійну якість; критерії, показники та характеристики рівнів педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ;

– *удосконалено*: навчальні програми курсів підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ сфери послуг, плани методичної роботи з педагогічними працівниками ПТНЗ;

– *набули подальшого розвитку*: теоретичні положення щодо вдосконалення змісту, форм і методів розвитку професійно-педагогічних якостей майстрів виробничого навчання у ключових ланках системи їхньої післядипломної освіти, зокрема, на курсах підвищення кваліфікації, стажуванні, а також у процесі методичної роботи ПТНЗ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено:

– авторську методiku виявлення труднощів професійного розвитку майстрів виробничого навчання ПТНЗ в аспекті їхньої педагогічної майстерності;

– комплекс взаємоузгоджених методик розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ на курсах підвищення кваліфікації в закладах ППО, а також під час стажування, на основі яких створено комплект навчально-методичних матеріалів (навчальні посібники: “Як стати майстерним педагогом”, “Технологія навчання дорослих на основі особистісно орієнтованого підходу”, “Ефективний урок: технології, структура, аналіз”, “Створення сприятливого навчального середовища. Тренінги”; методичні рекомендації: “Виїзні заняття у системі підвищення кваліфікації: методика і практика проведення”; спецкурси: “Особистісно орієнтоване навчання дорослих”, “Інноваційні підходи до організації навчального процесу в ПТНЗ”; конспект лекцій: “Управління розвитком професійного навчального закладу”;

– програму та методичне забезпечення роботи авторської школи, на основі яких створені рекомендації щодо самостійної роботи майстрів виробничого навчання ПТНЗ з розвитку компонентів педагогічної майстерності у міжкурсовий період;

– стандартизований авторський тест-опитувальник для встановлення рівня розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті.

Матеріали дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі ВНЗ, у яких здійснюється підготовка та підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання з метою створення підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій і тестових завдань; у процесі моніторингу рівня знань слухачів курсів підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання, а також інших педагогічних працівників професійно-технічної освіти.

Авторські практичні здобутки використовуються у післядипломній освіті майстрів виробничого навчання в НМЦ ПТО у Закарпатській області (довідка № 176 від 15.05.2014 р.), НМЦ ПТО у Луганській області (довідка № 21/226 від 08.05.2014 р.), НМЦ ПТО у Донецькій області, Інституті післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників ДВНЗ “Університет менеджменту освіти” НАПН України (м. Донецьк), Чернівецькому ОППО (довідка № 2/4 353 від 02.06.2014 р.), Полтавському ОППО (довідка 160 від 19.05.2014 р.), Інституті післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 198 від 20.05.2014 р.). Авторські здобутки використовуються також у процесі підготовки майстрів виробничого навчання Рубіжанського індустріально-педагогічного технікуму (довідка № 33Д від 15.04.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, підготовлених у співавторстві, внесок здобувача полягає в такому: [17] – у висвітленні параметрів професійної компетентності педагогічного працівника ПТНЗ; [34] – у визначенні основних компетенцій викладача інформаційних технологій; [35] – в описі етапів розвитку системи післядипломної освіти; [43] – у запропонованих підходах до організації навчального процесу в ПТНЗ з використанням міжнародного досвіду та активних стратегій навчання; [45] – у розробці рекомендацій щодо організації виїзних занять зі слухачами курсів підвищення кваліфікації в ПТНЗ; [49] – у добірї тренінгових вправ та їхньої адаптації до умов навчального процесу; [52] – у розробці рекомендацій щодо використання інформаційних ресурсів у процесі підготовки кваліфікованих робітників.

Кандидатська дисертація на тему “Формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю” за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти захищена в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України в 2005 р. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовуються.

Апробація результатів дисертації. Основні результати й теоретичні положення дослідження доповідалися та обговорювалися на:

– міжнародних науково-практичних конференціях: “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (м. Київ, 2006 р.); Українсько-польський форум “Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології” (м. Київ, 2007 р.); “Умовля економічного росту в країнах с риночною економікою” (м. Переяслав-Хмельницький, 2008 р.); “Інноваційні підходи до розвитку професійно-технічної освіти в Україні” (м. Київ, 2008 р.); “Міжкультурний діалог в сучасній освіті” (м. Київ, 2008 р.); “Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі” (м. Київ, 2008 р.); “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського

освітнього простору” (м. Київ, 2008 р.); “Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості у системі неперервної професійної освіти” (м. Київ, 2009 р.); “Теоретико-методологічні засади моделювання навчально-виховних систем у педагогічних закладах освіти” (м. Полтава, 2009 р.); “Інтеграція системи безперервної освіти України в Європейський освітній простір: стан, проблеми перспективи” (м. Чернівці, 2009 р.); “Психологічні проблеми становлення фахівців в умовах соціальних трансформацій” (м. Київ, 2009 р.); “Професійний розвиток педагога в системі безперервної післядипломної освіти” (м. Рівне, 2010 р.); “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (м. Київ, 2010, 2011 рр.); “Иновационные технологии в образовании” (м. Ялта, 2012 р.); “Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика” (м. Суми, 2012 р.); “Иновационные технологии в образовании” (м. Ялта, 2012 р.); “Реалізація компетентнісного підходу у сучасній освіті: реалії та перспективи” (м. Київ, 2013 р.); “Ідеї К. Д. Ушинського в сучасній педагогіці (до 190-річчя від дня народження К. Д. Ушинського)” (м. Київ, 2014 р.); “Здоров’я, освіта, наука, самореалізація молоді” (м. Чернівці, 2014 р.); “Освіта дорослих у контексті сталого розвитку” (м. Київ, 2014 р.); “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (м. Вінниця, 2014 р.); “1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи” (м. Київ, 2014 р.); “Акмеологія – наука XXI століття” (м. Київ, 2014 р.); “Scientific genesis” (м. Женева (Швейцарія), 2014 р.);

– *всукраїнських науково-практичних конференціях*: “Індивідуалізація і фундаменталізація навчального процесу в умовах євроінтеграції” (м. Переяслав-Хмельницький, 2007 р.); “Стратегічний кадровий менеджмент у контексті формування громадянського суспільства” (м. Київ, 2007 р.); “Інформаційні технології в освіті” (м. Київ, 2008 р.); “Психолого-педагогічні засади розвитку соборної особистості” (м. Київ, 2008 р.); “Організаційно-педагогічні умови управління виховним процесом у підготовці майбутніх педагогів: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції та перспективи” (м. Переяслав-Хмельницький, 2009 р.); “Розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи” (м. Київ, 2009 р.). АПН України ДВНЗ “Університет менеджменту освіти”; “Новітня стратегія розвитку освіти в умовах побудови громадянського суспільства” (м. Севастополь, 2009 р.); “Управління адаптивною школою: здобутки і перспективи” (м. Полтава, 2009 р.); “Актуальні проблеми розвитку особистості у системі дошкільної та загальної середньої освіти” (м. Вінниця, 2010 р.); “Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей” (м. Чернівці, 2010 р.); “Розвиток педагогічної майстерності вчителя в контексті сучасної освітньої парадигми” (м. Київ, 2012 р.); “Оновлення соціально-психологічної та педагогічної науки на етапі націєтворення” (м. Запоріжжя, 2012 р.); “Реалізація компетентнісного підходу в системі професійної освіти педагога” (м. Євпаторія, 2012 р.); “Оновлення соціально-психологічної та педагогічної науки на етапі націєтворення” (м. Запоріжжя, 2012 р.); “Інновації, творчість – інвестування у майбутнє” (м. Ужгород, 2012 р.); “Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів” (м. Умань, 2012 р.); “Модернізація загальної та професійної

освіти в умовах глобального світу” (м. Запоріжжя, 2013 р.); “Модернізація загальної та професійної освіти в умовах глобального світу” (м. Запоріжжя, 2013 р.);

– *регіональній науково-практичній конференції*: “Морально-духовне виховання, як основа гармонійного розвитку особистості” (м. Чернівці, 2012 р.);

– *звітних наукових конференціях Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України*: “Теорія і практика професійної освіти в умовах європейської інтеграції” (м. Київ, 2006 р.); “Теорія і практика неперервної професійної освіти: науковий пошук, результати, перспективи” (м. Київ, 2007 р.); “Педагогічна майстерність в освітньо-виховних системах” (м. Київ, 2008 р.); “Ціннісні орієнтири педагогічної освіти і освіти дорослих на початку XXI століття” (м. Київ, 2009 р.); “Педагогічна майстерність у вимірах сучасних технологій учіння і виховання” (м. Київ, 2010 р.);

– *всукраїнських круглих столах*: “Робочі документи 4-го Всесвітнього форуму українців. Завдання світового українства в мовній, освітянській та культурній сфері” (м. Київ, 2006 р.); “Освіта у сфері інтелектуальної власності – проблеми та шляхи вирішення у контексті європейської інтеграції України” (м. Переяслав-Хмельницький, 2007 р.);

– *науково-методичних семінарах*: “Теоретичні та методичні засади мистецької освіти” (м. Чернівці, 2007 р.); семінари з бізнес-планування та маркетингу навчальних закладів (м. Київ, 2007 р.); “Иновационные технологии обучения как результат взаимодействия образования и бизнеса” (г. Харків, 2009 г.); “Організаційно-педагогічні засади децентралізації управління професійною освітою в Україні” (м. Київ, 2009 р.); “Сучасна післядипломна освіта: традиції та інновації” (м. Київ, 2012 р.);

– *міжнародних мистецько-педагогічних читаннях* пам’яті професора О. Рудницької (м. Київ, 2007, 2010, 2012 рр.);

– *міжнародних науково-практичних конгресах* “Креативність і творчість” (м. Київ, 2009 р.); “Science of future” (м. Прага (Чеська Республіка), 2014 р.).

Публікації. Основні наукові положення й результати дослідження відображено в 52 публікаціях (45 – одноосібні, 7 – у співавторстві), з них 1 монографія, 31 стаття в наукових фахових виданнях (4 – у зарубіжних виданнях; 1 – у співавторстві), 10 матеріалів конференцій (2 – у співавторстві), 10 навчально-методичних видань (4 – у співавторстві).

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 460 сторінок, з них: основного тексту – 369 сторінок, список використаних джерел (447 найменувань) – 52 сторінки, додатки – 39 сторінок. Робота містить 18 таблиць і 11 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми; визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, гіпотезу й методи дослідження; розкрито його наукову новизну і практичне

значення; подано дані щодо апробації та впровадження результатів; вказано структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *“Проблема розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ в теорії і практиці”* – охарактеризовано систему післядипломної освіти майстрів виробничого навчання ПТНЗ у контексті розвитку педагогічної майстерності; здійснено постановку проблеми розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті; охарактеризовано стан наукової розробленості проблеми розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у педагогічних дослідженнях.

Показано, що входження майстра виробничого навчання в систему ПТНЗ відбувається більшою мірою на базі середньої спеціальної освіти, що не гарантує наявності в нього належного рівня специфічних педагогічних знань і вмінь. При цьому встановлено, що виконання майстром виробничого навчання своєї професійної місії стикається з особливостями контингенту ПТНЗ, серед яких: низький загальнокультурний рівень учнів; брак практики самовдосконалення та неналежний рівень поваги до педагогічного персоналу тощо.

Створення умов для успішного виконання майстром виробничого навчання ПТНЗ своєї професійної місії лежить, перш за все, у компетенції системи післядипломної освіти, у рамках якої здійснюється психолого-педагогічна підготовка на курсах підвищення кваліфікації, процес стажування, методична робота ПТНЗ.

Обґрунтовано, що цільовим орієнтиром системи післядипломної освіти майстрів виробничого навчання ПТНЗ слід задекларувати педагогічну майстерність як професійну якість, наявність якої сприятиме виконанню майстром своїх професійних ролей і функцій на високому рівні.

На основі аналізу засадничих документів з'ясовано, що на сьогодні в післядипломній освіті України створено достатні нормативно-правові умови для розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ. Зокрема, положення чинної нормативної бази дають змогу організувати процес розвитку педагогічної майстерності в логіці очно-дистанційної форми взаємодії та модульного підходу з урахуванням особливостей контингенту майстрів виробничого навчання. Положення чинних нормативних документів закладають також підґрунтя для перманентного розвитку педагогічної майстерності протягом усієї професійної діяльності майстрів виробничого навчання у суб'єкт-суб'єктній взаємодії з викладачами закладів ППО і методистів НМЦ ПТО.

Втім, у результаті аналізу нормативних документів і досвіду роботи закладів системи ППО визначено, що на сьогодні педагогічна майстерність як професійна якість не виступає цільовим орієнтиром жодної ланки післядипломної освіти майстрів виробничого навчання ПТНЗ. Вона не є і критерієм якості їхньої професійної діяльності. Констатована також недостатня увага до методичного забезпечення процесу розвитку педагогічної майстерності визначеної категорії педагогічних працівників на курсах підвищення кваліфікації, у міжкурсовий період, а також під час стажування.

Окрім того, на основі результатів емпіричного дослідження встановлено, що ефективний розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти ускладнюється низкою суб'єктивних факторів, серед яких: низький рівень задоволеності майстрів виробничого навчання ПТНЗ процесом та результатами своєї професійної діяльності; відсутність у них належної мотивації до професійного саморозвитку; неготовність працівників закладів ППО та НМЦ ПТО до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з майстрами виробничого навчання.

З метою визначення перспективних шляхів подолання існуючих недоліків проаналізовано стан розробленості відповідної проблематики у педагогічних дослідженнях.

Встановлено, що науково-педагогічна система розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ потенційно може спиратися на багату теоретичну спадщину. Зокрема, розвиток наукового знання з проблематики педагогічної майстерності можна подати як послідовність таких діалектично пов'язаних етапів: донаукового (XVII – початок XIX ст.); зародження поняття “педагогічна майстерність” (середина XIX – початок XX ст.); становлення педагогічної майстерності як наукового поняття (20–30-ті рр. XX ст.); оновлення змісту поняття “педагогічна майстерність” (60–70-ті рр. XX ст.), наукового уточнення змісту поняття “педагогічна майстерність” (80-ті – початок 90-х рр. XX ст.); конкретизації концептуальних положень наукової школи І. Зязюна в контексті професійної підготовки та діяльності різних категорій педагогів (90-ті рр. XX ст. – до сьогодні). На кожному з визначених етапів було сформульовано цінні положення, що стосуються особистісних і професійних якостей педагога-майстра, його соціальної місії, особливостей професійної підготовки, а також професійного розвитку.

З'ясовано, що в теорії та практиці професійної освіти на сьогодні не приділяється належної уваги розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ. Так, аналіз наукових праць, що безпосередньо торкаються проблематики професійно-педагогічного розвитку майстрів виробничого навчання ПТНЗ (Л. Алексєєва, Г. Басаргіна, В. Євдокімов, А. Карельська, О. Кривошеєва, В. Кузнецов, Ю. Лоне, О. Макаренко, Ю. Торба, А. Торбєєва, Л. Шевчук, О. Юртаєва, О. Ягупова та ін.), засвідчив, що практичні здобутки авторів щодо змісту програм розвитку професійно-педагогічних якостей, використаних технологій, форм і методів, а також діагностичних засобів не враховують особливості формування та розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання.

Констатація недостатньої уваги нормативних документів, методичних матеріалів, а також науковців-дослідників до програмного, процесуального та результативного аспектів розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти вказали на нагальну потребу в проведенні масштабного наукового дослідження.

У **другому розділі** – *“Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ”* –

обґрунтовано стратегію дослідження розвитку педагогічної майстерності; визначено теоретичний базис дослідження розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ; сформовано термінологічну базу дослідження розвитку педагогічної майстерності.

Обґрунтовано, що дослідження проблеми розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ доцільно здійснювати за такою процесуально-методологічною схемою: визначення теоретичного підґрунтя дослідження як основи для пізнавальних процедур; визначення категоріально-термінологічної бази дослідження; концептуалізація предметної сфери “Розвиток педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ”; операціоналізація цієї предметної сфери; розробка методичної системи розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання; розроблення засобів встановлення результативності процесу розвитку педагогічної майстерності; верифікація гіпотез розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ.

Визначено, що в основу методологічного підґрунтя дослідження доцільно покласти гуманістичну парадигму як глобальну модель постановки проблем та вирішення дослідницьких завдань, у системі цінностей якої чільне місце посідають інтереси особистості, а також пріоритет її мотивів, рішень, діяльності над зовнішніми чинниками. Гуманістична парадигма в нашому дослідженні конкретизується у положеннях антропологічного підходу, згідно з яким, головним джерелом розвитку суб'єкта освіти виступають психологічні та фізіологічні процеси, зумовлені онтогенезом людини, а також особистісного підходу, відповідно до якого, мета навчального процесу полягає у створенні найбільш сприятливих умов для реалізації особистістю свого потенціалу.

Обґрунтовано положення онтології про сутність категорій “процес”, “розвиток”, “стан”, а також положення системного підходу, які закладають основи для дослідження об'єктів, створених великою кількістю елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним.

В аспекті встановлення сутності професійної діяльності майстра виробничого навчання теоретичним підґрунтям дослідження визначено теорію діяльності О. Леонтьєва, відповідно якої вона може бути описана через зіставлення її цілей, дій, операцій і психофізичних функцій. Відповідно до цієї схеми, професійна діяльність майстра виробничого навчання ПТНЗ описана у дослідженні через характеристику таких ієрархічно організованих рівнів: інтенціональні цілі діяльності; окремі дії як компонент діяльності; операції як окремі елементи дій майстра у тій чи іншій ситуації навчального процесу; психофізичні функції.

Узявши за основу запропоновану О. Леонтьєвим схему, а також праці представників наукової школи І. Зязюна, визначено характеристики діяльності майстра виробничого навчання ПТНЗ, що забезпечують ефективність здійснення його професійної діяльності на кожному з вищезазначених рівнів. Результатом теоретичної роботи стало виділення п'яти провідних компонентів педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ, зокрема: інтенціонального, що інтегрує особистісні утворення (мотиви, переконання, ціннісні орієнтації), які визначають спрямованість на виконання соціальної вимоги, документованої у

посадових інструкціях та інших документах; фахового, що інтегрує професійно-технологічні знання та вміння, передача яких становить основу професійної діяльності майстра виробничого навчання; процесуального, що “відповідає” за патерни поведінки, які забезпечують виконання педагогічних дій відповідно до загальних цілей професійної діяльності в найрізноманітніших ситуаціях навчально-виробничого процесу; ціннісного, що закладає основи для оцінювання майстром власної поведінки в конкретній ситуації; психофізичного, що забезпечує якості, завдяки яким стає можливим здійснення як елементарних операцій, так і досягнення інтенціональних орієнтирів професійної діяльності.

У плані визначення закономірностей розвитку професійних якостей майстра виробничого навчання ПТНЗ у його професійній діяльності в основу теоретичної бази дослідження покладено: ідеї акмеології про професійний розвиток як невід'ємний атрибут соціалізації людини; концепцію професійного розвитку Д. Сьюпера, відповідно до положень якої основним механізмом професійного розвитку виступає власна діяльність суб'єкта праці, зумовлена розвитком його професійної Я-концепції; положення концепцій професійного розвитку Є. Клімова, Е. Зеєра про те, що рівень професійного розвитку має градації, зумовлені як соціально-професійними ролями суб'єкта праці, так і рівнем розвитку його професійних якостей.

В аспекті визначення принципів діяльності з розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ ми звернулися до положень теорії освіти дорослих – андрагогіки (Т. Андрющенко, С. Вершловський, І. Воротникова, М. Громкова, В. Дресвянников, П. Джарвіс, С. Змєєв, І. Колеснікова, М. Ноулз, С. Сисоєва, В. Слободчиков, М. Смирнова, С. Тришина, В. Подобед, А. Хуторський, С. Щенніков). Зокрема, однією з теоретичних підстав нашої концепції виступають принципи андрагогіки, визначені у працях М. Ноулза, згідно з якими, дорослій людині, яка навчається, відводиться провідна роль у визначенні завдань і організації процесу навчання.

Окрім зазначеного, в основу нашого дослідження покладено теоретичні положення, що стосуються організації системи післядипломної освіти педагогічних працівників ПТНЗ (С. Батишев, С. Заславська, В. Луговий, Г. Матвєєв, Н. Ничкало, А. Новиков, О. Нікуліна, В. Олійник, В. Радкевич, С. Сисоєва, О. Щербак та ін.). Згідно з цими положеннями, основними формами психолого-педагогічної підготовки працюючого майстра виробничого навчання виступають: курсова підготовка в інститутах і на факультетах підвищення кваліфікації, система методичної роботи в освітній установі, а також стажування. Кожна з цих форм передбачає очну та дистанційну взаємодію між майстром виробничого навчання та персоналом ПТНЗ, закладів ППО, НМЦ ПТО.

Важливим результатом аналізу існуючого теоретичного знання, що стосується проблематики розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ, стало визначення того, що процес підвищення кваліфікації майстра виробничого навчання має розглядатися через виділення у ньому циклів, що відповідають етапам професійного розвитку людини, визначеним Є. Клімовим, Е. Зеєром, Д. Сьюпером.

Наступним теоретичним підґрунтям дослідження визначено проєктувально-цільовий підхід в освіті (М. Алексєєв, Ю. Громико, Є. Ісаєв, В. Слободчиков, Г. Щедровицький), відповідно до якого, основою андрагогічного процесу, спрямованого на розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, має стати спеціально розроблений проєкт, під яким розуміється відображення в семіотичній (знаковій) формі образу перспективного стану об'єкта проєктування, зафіксоване у вигляді документа, нормативної моделі, макета, опису.

У контексті визначення специфіки діяльності педагогічного персоналу в андрагогічній взаємодії теоретичною основою дослідження стали праці представників наукової школи О. Газмана (Т. Анохіна, Н. Крилова, Н. Михайлова, Н. Пакуліна, Т. Фролов), присвячені визначенню організаційно-методичних засад педагогічної підтримки учнів і студентів. У працях представників цієї наукової школи педагогічна підтримка розуміється як відповідальна діяльність педагогів, спрямована на якісний та кількісний розвиток необхідних психологічних новоутворень суб'єктів навчання, а також становлення їхньої Я-концепції, за допомогою сприяння у вирішенні їхніх проблем і труднощів.

Визначене поле різноманітних форм наукового знання дало змогу обґрунтовано перейти до формування термінологічної бази нашого дослідження, у якому ті чи інші варіанти використовуваної термінології логічно пов'язані та взаємозумовлені. Ключовими поняттями нашого дискурсу стали такі терміни: "майстер виробничого навчання ПТНЗ", "професійна діяльність", "професійна якість", "педагогічна майстерність", "професійний розвиток", "етап професійного розвитку", "Я-концепція", "підвищення кваліфікації", "цикл підвищення кваліфікації", "андрагогічний процес", "педагогічна підтримка", "проєктувально-цільовий підхід", "стажування".

У третьому розділі – "Концептуальні основи розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті" – уточнено сутність поняття "педагогічна майстерність майстрів виробничого навчання ПТНЗ"; висвітлено авторську концепцію розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ в циклі підвищення кваліфікації; представлено модель розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ в циклі підвищення кваліфікації.

Розробці авторської концепції передувало проведення емпіричного дослідження, спрямованого на уточнення сутності та змісту педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ. За результатами цього дослідження виявлено й упорядковано найбільш важливі ознаки педагогічної майстерності цієї категорії педагогічних працівників, які подано в моделі. Іntenціональний компонент моделі педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ інтегрує такі ознаки: активна позиція щодо професійного саморозвитку; ставлення до своєї професії як до засобу самореалізації; тверде переконання у виборі професії. Фаховий компонент інтегрує такі ознаки, як: вміння виконувати виробничі операції за фахом; обізнаність у питаннях теорії й сучасних технологій; володіння понятійно-категоріальним фондом своєї спеціальності; сформованість професійно-технічного мислення. Процесуальний компонент інтегрує такі ознаки: організаційно-комунікативні вміння; володіння

вербальною та невербальною педагогічною технікою; педагогічний артистизм; володіння дидактичними схемами навчання. Ціннісний компонент поєднує: толерантність до фізичного або психічного дискомфорту, що створюють учні; справедливість; вимогливість; здатність до професійно-педагогічної рефлексії. Психофізичний компонент характеризується: психічною стійкістю; адекватністю емоційних реакцій; здатністю до вольової саморегуляції; знаннями та вміннями зі здоров'язбереження.

Теоретичні пошуки та пілотні дослідження, хід і результати яких викладені у розділі дисертації, дали змогу стверджувати, що педагогічна майстерність майстра виробничого навчання ПТНЗ є інтегративною професійною якістю, яка складається з інтенціонального, фахового, процесуального, ціннісного та психофізичного компонентів і робить можливим досягнення цілей професійної освіти учнів ПТНЗ без зайвих психофізичних, когнітивних та емоційних напружень та втрат часу.

Згідно з авторською концепцією, розвиток педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ – це діяльність суб'єктів післядипломної освіти, спрямована на педагогічну підтримку професійного розвитку майстра виробничого навчання в аспекті формування: ціннісних установок, що визначають мотиви професійної діяльності та регулюють окремі її операції; професійних знань і вмінь; ефективних навичок поведінки в конкретних ситуаціях, а також психофізіологічних властивостей, що забезпечують реалізацію цих навичок.

Реалізація нашої концепції передбачає використання проєктувально-цільового підходу до розвитку педагогічної майстерності, відповідно до якого, уявлення про цільові орієнтири, а також теоретичні і нормативні підстави андрагогічного процесу мають бути зафіксовані в знаковій формі, якою можуть виступати документи та нормативні моделі.

Ефективність розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ пов'язується із визначенням індивідуальних траєкторій розвитку цієї професійної якості у циклі підвищення кваліфікації та базується на основі визначення активності майстрів у самостійній роботі з підвищення рівня педагогічної майстерності, а також аналізі труднощів, з якими вони стикаються у своїй професійно-педагогічній діяльності.

Реалізація траєкторії розвитку педагогічної майстерності в окремому циклі підвищення кваліфікації пов'язується із забезпеченням єдності очної та дистанційної взаємодії майстрів з персоналом закладів ППО, а також НМЦ ПТО у ході курсів підвищення кваліфікації, методичної роботи в міжкурсовий період та стажування. У процесі цієї взаємодії діяльність суб'єктів післядипломної освіти має бути вибірково орієнтована на цільові орієнтири, визначені у відповідності до структури педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ.

Одним із ключових положень нашої концепції виступає теза про те, що в кожному циклі підвищення кваліфікації має відбуватися визначення рівня розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ та надання на основі результатів цієї процедури вихідних рекомендацій щодо розвитку цієї професійної якості на наступний цикл підвищення кваліфікації.

Унаочненню концептуального задуму сприяє модель розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, яка складається з трьох взаємозалежних та взаємопов'язаних модулів: проектувально-цільового, процесуального та результативного.

Ключовим елементом проектувально-цільового модуля є мета андрагогічного процесу, сформульована на основі аналізу запитів суспільства та особистісних потреб майстрів виробничого навчання ПТНЗ, які відображено у змісті нормативних документів (Накази МОН "Про підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ" (2009 р.), "Про удосконалення методичної роботи у системі ПТО" (2000 р.), посадові інструкції, кваліфікаційні характеристики та ін.). Такою метою виступає образ педагогічної майстерності, цілісність якого забезпечується єдністю структурних елементів (інтенціонального, фахового, процесуального, ціннісного, психофізичного) і результативних параметрів (успішність учнів, остаточний рівень сформованих компетентностей, а також задоволеність процесом і результатами навчання). У проектно-цільовому модулі інтегровані також теоретичні та програмно-методичні основи ефективного андрагогічного процесу, спрямованого на розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ.

Процесуальний модуль моделі відтворює послідовність виконання суб'єктами визначених завдань циклу підвищення кваліфікації, їх ключових принципів та методів, що забезпечують поступове наближення до запрограмованого результату (рис. 1).

Як видно з рис. 1, ключовою складовою процесу розвитку педагогічної майстерності є його принципи, які виступають регуляторами, що задають "русло" цього процесу, а також характер і стратегію дій усіх його суб'єктів. Цими принципами у нашій роботі виступають:

– принцип циклічності, відповідно до якого процес підвищення кваліфікації майстра виробничого навчання розглядається через виділення в ньому окремих циклів, що співвідносяться з етапами професійного розвитку людини. Тривалість одного циклу становить близько п'яти років, що відповідає проміжку часу між курсами підвищення кваліфікації;

– принцип прикладної спрямованості, згідно якого розвиток педагогічної майстерності має бути спрямований на вирішення реальних труднощів професійної діяльності та сприяти якнайшвидшому використанню отриманих у ході навчання знань і вмінь. Цей принцип передбачає, що у післядипломній освіті має відбуватися актуалізація професійного та життєвого досвіду, знань, умінь, навичок майстрів виробничого навчання;

– принцип суб'єктної ролі майстра виробничого навчання ПТНЗ, відповідно якому майстру виробничого навчання належить провідна роль у процесі підвищення кваліфікації. Ми виходимо з того, що саме майстер ставить перед собою конкретні завдання підвищення кваліфікації, прагне до самостійності, самореалізації, самоврядування та самостійно регулює часові, просторові й інші фактори андрагогічного процесу, відчуваючи себе повноправним учасником спільної діяльності з викладачами, методистами, тьюторами на всіх етапах андрагогічного процесу. При цьому відбувається розкріпачення творчої активності майстра, створюється простір для прояву його індивідуальних досягнень.

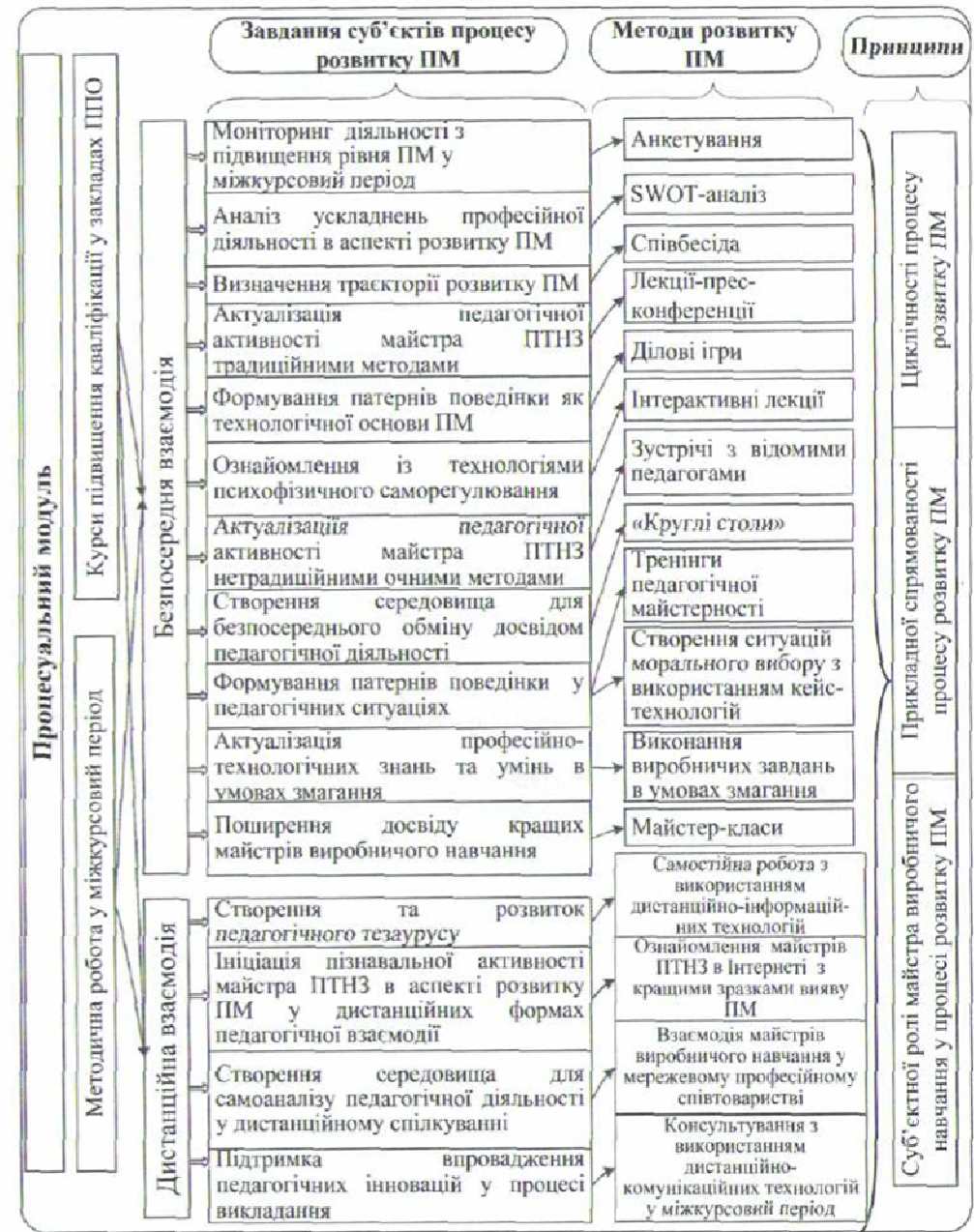

Рис. 1. Процесуальний модуль моделі розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ

Процесуальний модуль репрезентує наше уявлення про співвідношення між етапами циклу підвищення кваліфікації, очною та дистанційною формами взаємодії між суб'єктами андрагогічного процесу, завданнями цього процесу, а також методами розвитку педагогічної майстерності. Зміст процесуального модуля визначено через два складники циклу підвищення кваліфікації, передбачені в актуальному нормативному полі: курси підвищення кваліфікації в закладах ППО, а також методичну роботу ПТНЗ.

З рис. 1 видно, що на курсах підвищення кваліфікації в закладах ППО розвиток педагогічної майстерності буде забезпечуватися виконанням суб'єктами андрагогічного процесу у безпосередній педагогічній взаємодії таких завдань:

- моніторинг діяльності з підвищення рівня педагогічної майстерності у міжкурсовий період з використанням анкетування, результатом якого стане інформація про рівень активності майстра виробничого навчання ПТНЗ, про інтенсивність його педагогічного саморозвитку;
- аналіз труднощів професійної діяльності в аспекті розвитку педагогічної майстерності з використанням SWOT-аналізу, результатом якого стане інформація про професійні труднощі майстра виробничого навчання, а також суб'єктивне оцінювання ним рівня своєї педагогічної майстерності;
- визначення траєкторії розвитку педагогічної майстерності в процесі співбесіди, результатом якого будуть рекомендації з формування цієї професійної якості на курсах підвищення кваліфікації в закладах ППО;
- актуалізація активності майстра ПТНЗ на лекціях-прес-конференціях, присвячених різним питанням педагогічної взаємодії, результатом яких виступають особистісні новоутворення в інтенціональному компоненті педагогічної майстерності;
- формування ефективних патернів поведінки у ділових іграх на практичних заняттях у ході курсів підвищення кваліфікації в закладах ППО. Виконання цього завдання сприяє розвитку педагогічної майстерності в її технологічному компоненті;
- ознайомлення з технологіями психофізичного саморегулювання на інтерактивних лекціях, очікуваним підсумком якого буде сформованість у майстрів виробничого навчання знань з регуляції свого психосоматичного стану. Виконання цього завдання сприяє розвитку педагогічної майстерності в її психосоматичному компоненті.

Відповідно до концептуального задуму, відтвореного в моделі, у процесі засвоєння змісту фахового модуля курсів підвищення кваліфікації на розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ має бути спрямовано безпосередню взаємодію суб'єктів андрагогічного процесу, у ході якої будуть вирішуватися такі завдання:

- актуалізація професійно-технологічних знань і вмінь майстрів виробничого навчання за рахунок проведення виїзних тематичних занять та організації виконання ними виробничих завдань змагального характеру;
- поширення професійного досвіду досвідчених майстрів виробничого навчання за рахунок організації майстер-класів.

Результатом виконання двох останніх завдань буде розвиток педагогічної майстерності в її фаховому компоненті.

У дистанційній педагогічній взаємодії на курсах підвищення кваліфікації в закладах ППО перед суб'єктами андрагогічного процесу стоятимуть завдання розвитку педагогічного тезаурусу за рахунок відповідного спрямування самостійної роботи слухачів, а також їхнього консультування з використанням дистанційно-інформаційних технологій. Виконання цього завдання сприятиме розвитку педагогічної майстерності у ціннісному та технологічному компонентах.

Відповідно до нашого концептуального задуму, відображеного в процесуальному модулі моделі розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, у ході методичної роботи в міжкурсовий період процес її розвитку набуватиме ефективності за умов організації його в рамках діяльності авторської школи. У безпосередній педагогічній взаємодії перед суб'єктами андрагогічного процесу у цій школі поставлені такі завдання:

- актуалізація й ініціація педагогічної активності майстра виробничого навчання ПТНЗ нетрадиційними методами, зокрема, на зустрічах з відомими педагогами-майстрами. Результатом виконання цього завдання виступає розвиток педагогічної майстерності в інтенціональному та ціннісному компонентах;
  - створення середовища для обміну досвідом педагогічної діяльності між майстрами виробничого навчання ПТНЗ на семінарах педагогічної майстерності з метою розвитку цієї професійної якості, перш за все, у технологічному компоненті;
  - формування патернів ефективної педагогічної поведінки у процесі виконання спеціальних вправ, а також створення ситуацій морального вибору з використанням кейс-технологій на спеціальних тренінгах, спрямованих на формування процесуального компонента педагогічної майстерності.
- У дистанційній педагогічній взаємодії у рамках роботи школи педагогічної майстерності перед суб'єктами андрагогічного процесу поставлені такі завдання:
- ініціювання пізнавальної активності майстра виробничого навчання ПТНЗ за рахунок його ознайомлення з кращими прикладами проявів педагогічної майстерності в Інтернеті з метою розвитку ціннісного та інтенціонального компонентів цільової професійної якості;
  - створення середовища для самоаналізу педагогічної діяльності за рахунок діалогової взаємодії майстрів виробничого навчання в мережевому професійному співтоваристві для розвитку інтенціонального, ціннісного, процесуального та фахового компонентів педагогічної майстерності;

- педагогічна підтримка впровадження педагогічних інновацій у процес професійно-педагогічної діяльності за рахунок консультування майстрів з питань професійного та педагогічного розвитку з використанням дистанційно-комунікаційних технологій, спрямована, насамперед, на розвиток процесуального компонента педагогічної майстерності.

У результативному модулі моделі інтегровано критерії та показники, діагностичні методики оцінювання рівнів педагогічної майстерності, а також якісну

характеристику цих рівнів. Зокрема, розвиток цільової професійної якості оцінюється за п'ятьма критеріями:

- ціннісно-цільовим, що характеризує мотиваційно-ціннісні засади професійної діяльності майстрів виробничого навчання та операционалізується через такі показники: активна позиція щодо професійного саморозвитку; ставлення до своєї професії як до засобу особистісної самореалізації; тверде переконання у виборі професії;

- фаховим, який характеризує практичну підготовленість майстрів виробничого навчання у сфері предметної діяльності, ступінь володіння ними понятійним апаратом і технологіями. З цим критерієм асоційовані такі показники: уміння виконувати виробничі операції за фахом; обізнаність у питаннях теорії та сучасних технологій; володіння понятійно-категоріальним апаратом своєї спеціальності; сформованість професійно-технічного мислення;

- ситуативно-діяльним, що характеризує сформованість патернів поведінки, які забезпечують виконання окремих операцій у навчально-виробничому процесі в різноманітних ситуаціях спілкування з учнями. З цим критерієм асоційовані такі показники: організаційно-комунікативні вміння; володіння вербальною і невербальною педагогічною технікою; педагогічний артистизм; володіння дидактичними схемами навчання;

- ситуативно-ціннісним, який виступає мірилом моральності професійної поведінки майстра в конкретній педагогічній ситуації. Характеризують цей критерій такі показники: толерантність до психічного дискомфорту, який створюють учні; справедливість; здатність до професійно-педагогічної рефлексії; вимогливість;

- психофізичним, що характеризує якості, необхідні для забезпечення виконання майстром виробничого навчання професійних функцій. З цим критерієм асоційовані такі показники: психічна стійкість; адекватність емоційних реакцій; відповідність стану здоров'я вимогам професії; здатність до вольової регуляції професійно зумовлених дій.

Доведено, що для диференціації розвитку педагогічної майстерності доцільно використовувати чотирирівневу градацію, відповідно до якої, рівень розвитку цієї професійної якості може бути: елементарним, при якому виявляються лише окремі ознаки педагогічної майстерності; базовим, при якому майстер виробничого навчання володіє основами педагогічної майстерності; досконалим, який характеризується чіткою спрямованістю і доцільністю педагогічних дій майстра, їх високою якістю; творчим, який характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації педагогічної діяльності, а також індивідуальним стилем педагогічної діяльності.

У результативному модулі авторської моделі символічно представлений тест-опитувальник, як метод оцінювання педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, результати оцінювання за яким мають корелювати з результативними параметрами педагогічної майстерності цієї категорії працівників – успішністю учнів, залишковим рівнем знань і вмінь, а також їхньою задоволеністю процесом та результатами навчання.

У **четвертому розділі** – *“Методичні основи розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті”* – висвітлено досвід розвитку педагогічних якостей у післядипломній освіті;

представлено методичну систему розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання у післядипломній освіті; розроблено методiku встановлення результативності циклу підвищення кваліфікації в аспекті педагогічної майстерності.

Встановлено, що формування та розвиток педагогічної майстерності різних категорій педагогів забезпечується науково обґрунтованими методами, серед яких виділяють: теоретично орієнтовані (лекції, семінари, “круглі столи”, доповіді та ін.), практично орієнтовані (тренінги, імітаційні і неімітаційні ігри, дискусії та ін.), квазіпрофесійні (навчальна практика) методи, а також самостійну роботу (перегляд відеоматеріалів з наступним їх аналізом, реферування, підготовка різноманітних творчих проєктів тощо). Особливе місце у методах розвитку педагогічної майстерності посідають методи її діагностики (тестування, анкетування, професійні випробування та ін.).

З'ясовано, що методи, покладені в основу авторської моделі розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, у цілому відповідають традиціям безперервної педагогічної освіти. Для реалізації концептуальних положень розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти ці методи інтегровано в ряд методик, зокрема:

- методiku встановлення труднощів професійного розвитку майстрів виробничого навчання ПТНЗ в аспекті їхньої педагогічної майстерності, що передбачає: формальний моніторинг діяльності майстра виробничого навчання з підвищення рівня своєї педагогічної майстерності у міжкурсовий період за допомогою анкетування, проведення SWOT-аналізу;

- методiku визначення траєкторії розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ на основі проведення бесіди з ним;

- методiku розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у процесі підвищення кваліфікації в закладах ППО, що інтегрує такі методи: проведення виїзних тематичних занять; організацію виконання виробничих завдань в умовах змагання; організацію фахових майстер-класів у процесі стажування; лекції-прес-конференції; лекції-презентації; ділові ігри; інтерактивні лекції, а також самостійну роботу майстрів виробничого навчання, що супроводжується академічним персоналом із використанням дистанційних інформаційних технологій;

- методiku розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у процесі методичної роботи, що передбачає роботу авторської школи, у рамках якої проводяться зустрічі з відомими педагогами; “круглі столи”; педагогічні тренінги; виконання спеціальних кейсів на семінарських заняттях. Ця методика передбачає також: методичний супровід самостійної роботи майстрів виробничого навчання з матеріалами Інтернету; організацію діалогової взаємодії в мережевому професійному співтоваристві; консультування з використанням мережевих технологій.

Доведено, що для впровадження цих методик необхідна спеціальна підготовка викладачів закладів ППО та методистів НМЦ ПТО з розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, а також, що комплексний

контроль педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ доцільно проводити з використанням авторської методики у формі стандартизованого тесту-опитувальника, якому притаманні зручність і універсальність використання, технологічність обробки отриманих даних, а також простота їх інтерпретації.

У розділі подано хід розробки авторського тесту-опитувальника, яка включала перевірку дискримінативної здатності, тест-ретестової надійності та валідності окремих шкал.

У п'ятому розділі – “Експериментальна робота з розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті” – визначено організаційні засади експериментальних досліджень; представлено хід і особливості впровадження експериментальних методик розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті; описано результати експерименту з впровадження моделі розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у циклі підвищення кваліфікації.

Експериментальну роботу проводили під керівництвом і за програмою автора викладачі Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, викладачі Інституту післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників ДВНЗ “Університет менеджменту освіти” НАПН України (м. Донецьк) та методисти НМЦ ПТО в Луганській області. В ній також брали участь і викладачі Полтавського ОППО. Робота проводилася з 2007 до 2013 рр. та включала три взаємопов'язаних етапи.

На першому етапі (2007 р.) на основі вивчення стану обраної проблеми в науково-педагогічній і методичній літературі визначено мету й сформульовано завдання експериментального дослідження; розроблено критерії, показники та започатковано розробку методики оцінювання рівня розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ. На другому етапі (2008 р.) проведено пілотні дослідження з перевірки надійності та репрезентативності авторського тесту-опитувальника; розроблено методичну систему розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ; сформульовано гіпотезу дослідження. На третьому етапі (2008–2013 рр.) проведено експеримент, у якому перевірялася ефективність авторських методичних здобутків з розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ; аналізувалися та систематизувалися емпіричні результати; формулювалися висновки дослідження.

Ключовою ланкою експериментальної роботи став педагогічний експеримент тривалістю п'ять років, згідно терміну циклу підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ.

Доведено, що серед різних планів експерименту у дослідженні найдоцільнішим є використання однофакторного багатоваріантного плану для еквівалентних груп, у якому впливу незалежної змінної підлягають різні вибірки, кількість яких дорівнює кількості варіантів дії цієї змінної.

Дослідження передбачало порівняння експериментальних даних, отриманих у вибірках, які співвідносилися із двома експериментальними і однією контрольною установками підвищення кваліфікації. При цьому вибірки вирівнювалися за такими ознаками: стать, вік, профіль майстрів виробничого навчання. Кількість майстрів

виробничого навчання в кожній вибірці була однаковою – 20 осіб (10 чоловіків і 10 жінок). Всього в експериментальних дослідженнях взяло участь 60 майстрів.

Для підвищення точності висновків дослідження в ньому передбачалося парне порівняння даних, отриманих у незалежних вибірках “до” та “після” формування впливу за допомогою критерію Манна-Уїтні, а також виявлення динаміки змін у пов'язаних вибірках з використанням критерію знаків.

Відповідно до визначеного плану експерименту, штучно сформовані еквівалентні вибірки підлягали впливу однієї незалежної змінної в трьох варіантах:

– у першому варіанті розвиток педагогічної майстерності проходив у традиціях підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ без використання авторських методичних здобутків (контрольна вибірка – KB). KB формувалася з майстрів, які проходили підвищення кваліфікації в Запорізькому ОППО;

– у другому варіанті розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання було організовано в частковій відповідності авторській ідеї (перша експериментальна вибірка – EB 1). EB 1 була сформована з майстрів, які проходили курси підвищення кваліфікації в Полтавському ОППО. Процес підвищення кваліфікації у цій вибірці мав інноваційний характер. Зокрема, підвищення кваліфікації в EB 1 відбувалося за тематичним планом та програмою, які передбачали впровадження авторських методичних здобутків. Так, майстри виробничого навчання цієї вибірки проходили вхідне і вихідне діагностування рівня педагогічної майстерності, брали участь у лекціях та практичних заняттях, спрямованих на розвиток педагогічної майстерності, виконували самостійну роботу, передбачену авторськими методиками розвитку педагогічної майстерності, отримували педагогічну підтримку в процесі самостійної роботи та ін. Утім, методична робота в міжкурсовий період у майстрів виробничого навчання, які належали до EB 1, відбувалася за традиційними планами та схемами;

– у третьому варіанті передбачалося впровадження в процес підвищення кваліфікації теоретико-методичних основ розвитку педагогічної майстерності у повній відповідності з авторським концептуальним задумом (друга експериментальна вибірка – EB 2). EB 2 була сформована на основі групи майстрів виробничого навчання, які проходили навчання на курсах підвищення кваліфікації Інституту післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників ДВНЗ “Університет менеджменту освіти” НАПН України (м. Донецьк). Окрім засобів і методів розвитку педагогічної майстерності, які були впроваджені в EB 1, майстри виробничого навчання EB 2 піддавалися впливу ряду унікальних методів розвитку педагогічної майстерності в рамках роботи авторської школи, організованої сумісно з НМЦ ПТО в Луганській області. Останнє й визначило основну відмінність між EB 1 і EB 2. По-перше, ця відмінність полягала в обов'язі самостійної роботи, спрямованої на розвиток педагогічної майстерності у міжкурсовий період (у майстрів EB 1 її було менше, ніж у майстрів EB 2). По-друге, у змісті методичної роботи у міжкурсовий період (при незначних відмінностях в її обсязі, в EB 2 вона була більш інтенсивною).

У дисертації детально описано хід та особливості впровадження експериментальних методик розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ в експериментальних вибірках. Зокрема, розкрито:

спеціальну організаційну роботу з удосконалення типових планів підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ; зміст та особливості семінарів, на яких відбувалося ознайомлення методично-педагогічного персоналу експериментальних закладів ППО та НМЦ ПТО з положеннями авторської концепції розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання.

Детально описано також хід впровадження авторських методик в андрагогічний процес, зокрема, особливості та наслідки впровадження: методики встановлення труднощів професійного розвитку майстрів виробничого навчання ПТНЗ в аспекті їхньої педагогічної майстерності в ЕВ 1 та ЕВ 2; методики визначення траєкторії розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ в ЕВ 1 та ЕВ 2; методики розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у процесі підвищення кваліфікації в ЕВ 1 та ЕВ 2; методики розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у процесі роботи авторської школи в ЕВ 2.

Виявлено, що впровадження авторських методик сприяло розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, а також зростанню їхньої мотивації до професійної діяльності.

Динаміку результатів оцінювання рівня педагогічної майстерності слухачів експериментальних та контрольної груп відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати порівняння розвитку педагогічної майстерності на початку та наприкінці експерименту за критерієм знаків

Критерії	Кількість розбіжностей	Відсоток $v < V$	Z	p	Стат. гіп.
КВ					
Ціннісно-цільовий	2	100	0,71	0,48	H0
Фаховий	2	100	0,71	0,48	H0
Ситуативно-дійовий	2	100	0,71	0,48	H0
Ситуативно-ціннісний	2	100	0,71	0,48	H0
Психофізичний	2	100	0,71	0,48	H0
Загальний рівень педагогічної майстерності	3	100	1,15	0,25	H0
ЕВ 1					
Ціннісно-цільовий	17	76,47	1,94	0,05	H0
Фаховий	18	72,22	1,65	0,10	H0
Ситуативно-дійовий	13	92,31	2,77	0,01	H1
Ситуативно-ціннісний	15	80,00	2,07	0,04	H1
Психофізичний	15	80,00	2,07	0,04	H1
Загальний рівень педагогічної майстерності	16	75,00	1,75	0,08	H0
ЕВ 2					
Ціннісно-цільовий	18	83,33	2,59	0,01	H1
Фаховий	19	78,95	2,29	0,02	H1
Ситуативно-дійовий	17	82,35	2,43	0,02	H1
Ситуативно-ціннісний	17	82,35	2,43	0,02	H1
Психофізичний	17	82,35	2,43	0,02	H1
Загальний рівень педагогічної майстерності	17	82,35	2,43	0,02	H1

Як видно з табл. 1, порівняння рівнів педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ЕВ 1, ЕВ 2 та КВ на констатувальному та контрольному етапах експерименту за критерієм знаків ($p < 0,05$) виявило, що в ЕВ 2 відбувся достовірний розвиток педагогічної майстерності за всіма критеріями оцінювання цієї професійної якості. В ЕВ 1 динаміка розвитку цієї якості мала виражений характер, проте не може вважатися статистично достовірною за всіма критеріями оцінювання.

У КВ статистично достовірної динаміки рівня педагогічної майстерності не виявлено за жодним критерієм.

Інші дані, отримані з використанням авторського тесту-опитувальника в ході педагогічного експерименту, засвідчили наступне.

Порівняння рівнів розвитку педагогічної майстерності ЕВ 1, ЕВ 2 та КВ за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) виявило на констатувальному етапі експерименту розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ за жодним з її компонентів у зазначених вибірках не мав статистично достовірної різниці.

На контрольному етапі експерименту порівняння рівнів розвитку педагогічної майстерності ЕВ 1, ЕВ 2 та КВ за критерієм Манна-Уїтні виявило достовірні відмінності між КВ та ЕВ 1, КВ та ЕВ 2. При цьому відмінностей між ЕВ 1 та ЕВ 2 виявлено не було, що вказує на ефективність процесу розвитку педагогічної майстерності в обох групах.

Отже, у своїй сукупності результати педагогічного експерименту засвідчили, що в експериментальних вибірках, на відміну від контрольної вибірки, розвиток педагогічної майстерності відбувався більш ефективно, підтверджуючи тим самим ефективність розроблених автором теоретичних і методичних засад організації цього процесу. При цьому розвиток педагогічної майстерності у майстрів виробничого навчання, які належали до вибірки, домінуючою рисою якої було впровадження ряду унікальних методів розвитку педагогічної майстерності у рамках роботи авторської школи (ЕВ 2), набув вищого рівня, ніж в ЕВ 1 та КВ.

ВИСНОВКИ

У дисертації висвітлено нове вирішення проблеми розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти. Отримані результати підтверджують положення гіпотези, а досягнута мета та виконані завдання є основою для таких висновків.

1. У результаті аналізу стану дослідження системи післядипломної освіти в контексті розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ з'ясовано, що спрямування діяльності закладів ППО, НМЦ ПТО, а також окремих ПТНЗ на такий розвиток є необхідною умовою модернізації професійно-технічної освіти, що педагогічна майстерність як професійна якість майстра виробничого навчання не виступає цільовим орієнтиром стажування, курсів підвищення кваліфікації у закладах ППО, а також методичної роботи ПТНЗ, хоча в системі післядипломної освіти створені відповідні нормативні передумови та наявні матеріально-організаційні ресурси для цього.

Необхідність спрямування та координації зусиль ключових ланок системи післядипломної освіти в напрямі розвитку педагогічної майстерності підтверджується тим, що виконання майстрами виробничого навчання ПТНЗ своєї професійної місії ускладнюється низкою об'єктивних і суб'єктивних обставин, серед яких: особливості контингенту ПТНЗ, низький соціальний статус професії майстра виробничого навчання, низький рівень його задоволеності процесом та результатами своєї професійної діяльності; відсутність належної мотивації до професійного саморозвитку; відсутність індивідуального підходу до розвитку педагогічної майстерності в процесі підвищення кваліфікації, стажування та методичної роботи ПТНЗ.

2. Аналіз наукових джерел на предмет стану розробленості проблеми розвитку педагогічної майстерності дав змогу констатувати, що науково-педагогічна система розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ потенційно може спиратися на ґрунтовну теоретичну спадщину, представлену у вітчизняних і зарубіжних наукових працях, у яких: розкрито генезу поняття "педагогічна майстерність"; показано зв'язок педагогічної майстерності як характеристики професійної діяльності з особистісно-ціннісною, фаховою, когнітивною та психофізичною сферами педагога; репрезентовано методи формування та розвитку педагогічної майстерності різних категорій педагогів.

У науковій літературі, присвяченій вирішенню проблем професійної освіти, не приділяється належної уваги програмним, процесуальним і методичним аспектам розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, що певною мірою ускладнює визначення змісту курсів підвищення кваліфікації, стажування, а також методичної роботи ПТНЗ.

3. Евристичний пошук форм наукового знання, критичний аналіз їх конструктивного потенціалу у контексті виконання завдань дослідження дав змогу визначити теоретико-методологічну базу розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті:

- гуманістична парадигма в суспільних науках як модель постановки та вирішення практичних і теоретичних проблем, основним принципом якої виступає центральне місце окремої людини в системі цінностей будь-якої наукової побудови;
- антропологічний підхід у педагогіці, який акцентує на тому, що головним чинником педагогічного процесу виступають психологічні та фізіологічні процеси, зумовлені онтогенезом суб'єкта цього процесу як індивіда;
- особистісний підхід у педагогіці, відповідно до якого, завдання освіти полягає у створенні умов для розкриття людиною свого особистісного потенціалу;
- системний підхід, який закладає підґрунтя для дослідження об'єктів, створених множиною елементів, що перебувають у зв'язках один з одним і формують певну цілісність.

Компонентами теоретико-методологічної бази дослідження визначено також: теорію діяльності О. Леонтьєва; погляди наукової школи І. Зязюна на сутність педагогічної майстерності; акмеологічні підходи до розуміння професійного розвитку людини; концепції професійного розвитку Д. Сьюпера, Є. Клімова та Е. Зеєра; положення І. Зязюна щодо розвитку професійно-педагогічної якості в

системі безперервної професійної освіти; принципи андрагогіки М. Ноулза; погляди наукової школи О. Газмана на сутність педагогічної підтримки; концептуальні засади організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічної освіти; авторське уявлення сутності та структури циклу підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ.

4. У результаті концептуалізації предметної сфери дослідження встановлено сутність і зміст поняття "педагогічна майстерність майстрів виробничого навчання ПТНЗ", яка є інтегративною професійною якістю, що сприяє досягненню цілей професійної освіти учнів ПТНЗ без зайвих психофізичних, когнітивних та емоційних напружень і втрати часу.

Педагогічна майстерність майстрів виробничого навчання ПТНЗ інтегрує інтенціональний, фаховий, процесуальний, ціннісний та психофізичний компоненти.

Іntenціональний компонент поєднує такі ознаки педагогічної майстерності: активна позиція щодо професійного саморозвитку; ставлення до своєї професії як до засобу самореалізації; тверде переконання у виборі професії. Фаховий компонент інтегрує такі ознаки, як: уміння виконувати виробничі операції за фахом; обізнаність у питаннях теорії й сучасних технологій; володіння понятійно-категоріальним апаратом своєї спеціальності; сформованість професійно-технічного мислення. Процесуальний компонент інтегрує такі ознаки: організаційно-комунікативні вміння; володіння вербальною та невербальною педагогічною технікою; педагогічний артистизм; володіння дидактичними схемами навчання. Ціннісний компонент поєднує: толерантність до психічного дискомфорту, який створюють учні; справедливість; вимогливість; здатність до професійно-педагогічної рефлексії. Психофізичний компонент характеризується: психічною стійкістю; адекватністю емоційних реакцій; здатністю до вольової саморегуляції; знаннями та вміннями зі здоров'язбереження.

5. Спираючись на визначену теоретико-методологічну базу, досвід роботи та результати власних емпіричних досліджень, обґрунтовано й сформульовано концепцію розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти, згідно якої розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ – це діяльність суб'єктів підвищення кваліфікації, спрямована на педагогічну підтримку професійного розвитку майстрів виробничого навчання в аспекті формування: ціннісних установок, що визначають мотиви професійної діяльності та регулюють окремі її операції; професійних знань і вмінь; ефективних навичок поведінки в конкретних ситуаціях, а також психофізичних властивостей, що забезпечують їх реалізацію.

Авторський концептуальний задум знайшов відображення в моделі розвитку педагогічної майстерності, яка складається з трьох взаємозалежних модулів: проектувально-цільового, процесуального та результативного.

Системоутворювальним елементом проектувально-цільового модулю визначено мету підготовки, сформульовану на основі аналізу потреб суспільства та майстрів виробничого навчання. У цій меті упредметнений образ інтегрального результату андрагогічного процесу, який відтворюються у змісті нормативних документів. Цілісність образу забезпечено єдністю структурних елементів

професійної якості “педагогічна майстерність майстра виробничого навчання ПТНЗ” та її результативних параметрів.

У процесуальному модулі репрезентовано співвідношення між етапами циклу підвищення кваліфікації, формами взаємодії між суб'єктами андрагогічного процесу, завданнями цього процесу, а також методами розвитку педагогічної майстерності. Він відтворює послідовність виконання суб'єктами андрагогічного процесу визначених завдань циклу підвищення кваліфікації, а також включає основні методи (анкетування, SWOT-аналіз, співбесіда, лекції-прес-конференції, ділові ігри, інтерактивні лекції, зустрічі з відомими педагогами, “круглі столи”, тренінги педагогічної майстерності, створення ситуацій морального вибору з використанням кейс-технологій, виконання виробничих завдань в умовах змагання, майстер-класи, самостійна робота з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, ознайомлення в Інтернеті з прикладами вияву педагогічної майстерності, взаємодія у мережевому співтоваристві, консультації) і принципи (циклічності розвитку педагогічної майстерності, прикладної спрямованості процесу розвитку педагогічної майстерності, суб'єктної ролі майстра виробничого навчання в процесі розвитку педагогічної майстерності), використання та реалізація яких забезпечують поступове наближення стану майстра виробничого навчання ПТНЗ до запрограмованого результату.

Зміст процесуального модуля визначено через два складники циклу підвищення кваліфікації, передбачені в актуальному нормативному полі: курси підвищення кваліфікації у закладах ППО та методичну роботу ПТНЗ. У кожному із зазначених складників циклу підвищення кваліфікації передбачено очну та дистанційну взаємодію між суб'єктами андрагогічного процесу.

У результативному модулі інтегровано критерії, надано характеристику рівнів педагогічної майстерності. Зокрема, визначено, що “мірлами” педагогічної майстерності є такі критерії:

- ціннісно-цільовий, що розкривається через такі показники, як активна позиція відносно професійного саморозвитку; ставлення до своєї професії як до засобу особистісної самореалізації; тверде переконання у виборі професії;

- фаховий, з яким асоційовані такі показники, як уміння виконувати виробничі операції за фахом; обізнаність у питаннях теорії та сучасних технологій; володіння понятійно-категоріальним апаратом своєї спеціальності; сформованість професійно-технічного мислення;

- ситуативно-діяльнісний, з яким асоційовані такі показники, як організаційно-комунікативні вміння; володіння вербальною та невербальною педагогічною технікою; педагогічний артистизм; володіння дидактичними схемами навчання;

- ситуативно-ціннісний, який характеризують такі показники: толерантність до психічного дискомфорту, який створюють учні; справедливість; здатність до професійно-педагогічної рефлексії; вимогливість;

- психофізичний, що характеризується такими показниками, як психічна стійкість; адекватність емоційних реакцій; відповідність стану здоров'я вимогам професії; здатність до вольової регуляції професійно зумовлених дій.

Доведено, що для диференціації розвитку педагогічної майстерності доцільно використовувати відповідну градацію рівнів розвитку цієї професійної якості: елементарний, за якого виявляються лише окремі ознаки педагогічної майстерності; базовий – за якого майстер виробничого навчання володіє основами педагогічної майстерності; досконалий, який характеризується чіткою спрямованістю та доцільністю педагогічних дій майстра, їх високою якістю; творчому – властиві ініціативність, творчий підхід до організації педагогічної діяльності, індивідуальний стиль діяльності.

6. У процесі розроблення методичної системи розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти встановлено, що на сьогодні формування та розвиток цієї професійної якості в різних категоріях педагогів забезпечується науково обґрунтованими і практично зорієнтованими квазіпрофесійними методами, а також самостійною роботою. Особливе місце посідають методи оцінювання педагогічної майстерності.

Результатом переосмислення дієвості цих методів у контексті умов післядипломної освіти, а також їхньої адаптації до фахового профілю майстрів виробничого навчання ПТНЗ стало розроблення:

- методики встановлення труднощів професійного розвитку майстрів виробничого навчання ПТНЗ в аспекті їхньої педагогічної майстерності, що передбачає: формальний моніторинг діяльності майстра виробничого навчання з підвищення рівня своєї педагогічної майстерності у міжкурсовий період за допомогою анкетування; проведення SWOT-аналізу;

- методики визначення траєкторії розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ;

- методики розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у процесі підвищення кваліфікації в закладах ППО, що інтегрує такі методи, як: проведення виїзних тематичних занять; організацію виконання виробничих завдань в умовах змагання; організацію фахових майстер-класів у процесі стажування; лекції-прес-конференції; лекції-презентації; ділові ігри; інтерактивні лекції, а також, самостійну роботу майстрів виробничого навчання, що супроводжується академічним персоналом із використанням дистанційних інформаційних технологій;

- методики розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у процесі методичної роботи, що передбачає функціонування школи педагогічної майстерності, у якій проводяться зустрічі з відомими педагогами; семінари педагогічної майстерності; педагогічні тренінги; виконання спеціальних кейсів на семінарських заняттях. Ця методика передбачає також методичний супровід ознайомлення майстрів виробничого навчання з матеріалами Інтернету, організацію діалогової взаємодії в мережевому професійному співтоваристві, консультування з використанням мережевих технологій.

7. Доведено, що для встановлення результативності циклу підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання ПТНЗ в аспекті їхньої педагогічної майстерності доцільним є використання валідизованого та стандартизованого

авторського тесту-опитувальника, в основу якого покладено обґрунтований конструкт педагогічної майстерності, критерії та показники її розвитку, а також характеристика рівнів цієї професійної якості.

8. Експериментально підтверджено доцільність впровадження положень авторської концепції, моделі, розроблених методик. Отримані дані педагогічного експерименту, засвідчили наступне:

– порівняння рівнів розвитку педагогічної майстерності ЕВ 1, ЕВ 2 та КВ за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) показало, що на констатувальному етапі експерименту розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання за жодним з її компонентів у зазначених вибірках не мав статистично достовірної різниці;

– на контрольному етапі експерименту порівняння рівнів розвитку педагогічної майстерності ЕВ 1, ЕВ 2 та КВ за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) виявило достовірні відмінності між КВ та ЕВ 1, КВ та ЕВ 2. При цьому відмінностей між ЕВ 1 та ЕВ 2 виявлено не було, що вказує на ефективність процесу розвитку педагогічної майстерності в обох групах;

– порівняння рівнів педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ЕВ 1, ЕВ 2 та КВ на констатувальному та контрольному етапах експерименту за критерієм знаків ($p < 0,05$) виявило, що в ЕВ 2 відбувся достовірний розвиток педагогічної майстерності за всіма критеріями оцінювання цієї професійної якості. В ЕВ 1 динаміка розвитку цієї якості мала виражений характер, проте вона не може вважатися статистично достовірною за всіма критеріями оцінювання. У КВ статистично достовірної динаміки рівня педагогічної майстерності не виявлено за жодним критерієм.

Результати педагогічного експерименту засвідчили, що в експериментальних вибірках, на відміну від контрольної вибірки, розвиток педагогічної майстерності відбувався більш ефективно, підтверджуючи тим самим ефективність розроблених автором теоретичних і методичних засад організації цього процесу. Найвищого рівня розвитку педагогічна майстерність набула у майстрів виробничого навчання, які належали до ЕВ 2. Її відмітною рисою було впровадження ряду унікальних методів розвитку педагогічної майстерності в рамках роботи авторської школи.

Отримані експериментальні дані підтвердили гіпотезу дослідження, вказавши на високу ефективність авторської школи як середовища взаємодії суб'єктів андрагогічного процесу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ППНЗ. Перспективи подальшого дослідження вбачаються в модифікації стажування майстрів виробничого навчання ППНЗ. Крім того, перспективним напрямом подальшого дослідження визначаємо наукове обґрунтування методик розвитку педагогічної майстерності, пов'язаних із використанням комп'ютерної техніки й цифрових дидактичних засобів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Ковальчук В. І. Розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ППНЗ у післядипломній освіті (теоретико-методичний аспект) : монографія / В. І. Ковальчук ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя : ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2014. – 396 с.

Статті в наукових фахових виданнях:

2. Ковальчук В. І. Формування місії та цілей при стратегічному управлінні закладом освіти / В. І. Ковальчук // Вища освіта України. – Тематичний випуск Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Додаток 3 (Т. 3). – Київ, 2006. – С. 372–377.

3. Ковальчук В. І. Стратегія управління професійно-технічним навчальним закладом / В. І. Ковальчук // Педагогіка і психологія професійної освіти : збірник наукових праць. – Львів, 2006. – № 6. – С. 199–204.

4. Ковальчук В. І. Болонський процес та перспективи розвитку мистецької та художньо-педагогічної освіти України / В. І. Ковальчук // Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент : збірник наукових праць. – Київ, 2006. – Вип. 1. – С. 21–30.

5. Ковальчук В. І. Забезпечення якості професійного навчання, як критеріальний чинник реформування професійної освіти / В. І. Ковальчук // Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент : збірник наукових праць. – Київ, 2006. – Вип. 2. – С. 115–118.

6. Ковальчук В. І. Розробка стратегії розвитку ППНЗ / В. І. Ковальчук // Розвиток післядипломної педагогічної освіти в умовах інтеграції : матеріали щорічної звітної Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю АПН України. – Донецьк, 2007. – С. 281–286.

7. Ковальчук В. І. Стратегія управління людським потенціалом / В. І. Ковальчук // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний університет ім. Григорія Сковороди”. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 140–145.

8. Ковальчук В. І. Розуміння, пошуки істини й моральна відповідальність у роботі вчителя / В. І. Ковальчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2007. – № 1. – С. 67–73.

9. Ковальчук В. І. Особливості навчання дорослих у закладах післядипломної освіти / В. І. Ковальчук // Професійно-технічна освіта. Спецвипуск. – 2007. – С. 37–39.

10. Ковальчук В. І. Особистісно-орієнтований підхід у навчанні дорослих / В. І. Ковальчук // Післядипломна освіта в Україні. Спецвипуск. – Київ, 2008. – С. 36–39.

11. Ковальчук В. І. Проблеми вдосконалення професійної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів у педагогічній теорії й практиці / В. І. Ковальчук // Вища освіта України. – Тематичний випуск Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Додаток 3. Том 3 (10). – Київ, 2008. – С. 203–219.

12. Ковальчук В. І. Формування професіоналізму керівника ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. – Вип. 424: Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 61–82.

13. Ковальчук В. І. Підвищення кваліфікації керівників професійних навчальних закладів: інноваційні підходи / В. І. Ковальчук // Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір : збірник наукових праць. – Київ ; Хмельницький, 2008. – С. 482–493.

14. Ковальчук В. І. Бізнес-планування у професійно-технічному навчальному закладі художнього профілю / В. І. Ковальчук // Мистецька освіта: Зміст, технології менеджмент : зб. наук. праць. – Вип. 3. – Київ, 2008. – С. 232–250.

15. Ковальчук В. І. Роль професійно-комунікативної компетенції в діяльності директора ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 1. – С. 122–133.

16. Ковальчук В. І. Проблеми управлінського лідерства в професійно-технічній освіті / В. І. Ковальчук // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. Вип. 11 / голов. ред. В. В. Олійник. – Київ : Геопринт, 2009. – Ч. 1. – С. 101–111.

17. Ковальчук В. І. Професійна компетентність викладача інформаційних технологій професійно-технічного навчального закладу / М. Ф. Бирка, В. І. Ковальчук // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний університет ім. Григорія Сковороди”. Вип. 17. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – С. 125–129.

18. Ковальчук В. І. Феномен креативності у діяльності керівника навчального закладу / В. І. Ковальчук // Креативність і творчість: Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія “Соціологія. Психологія. Педагогіка”. – Тематичний вісник № 1. – Київ : Гнозис, 2009. – С. 89–93.

19. Ковальчук В. І. Забезпечення компетентнісного підходу у підвищенні кваліфікації керівників ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Імідж сучасного педагога : науково-практичний, освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2009. – № 8–9 (97–98). – С. 91–95.

20. Ковальчук В. І. Розвиток педагогічної майстерності викладача ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Вища освіта України. – Тематичний випуск “Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. Додаток 4, Т. 4 (22). – Київ, 2010. – С. 472–481.

21. Ковальчук В. І. Сутність та структура педагогічної майстерності вчителя / В. І. Ковальчук // Вища освіта України. – Тематичний випуск “Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору” Додаток 2, Т. 2 (27), № 3. – Київ, 2011. – С. 210–223.

22. Ковальчук В. І. Постановка проблеми розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти / В. І. Ковальчук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школі : зб. наук. пр. / ред. кол.: Т. І. Суценок (відп. ред.). – Вип. 24 (77). – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 353–360.

23. Ковальчук В. І. Нормативні засади формування та розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. /

[ред. кол.: Т. І. Суценок (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 30 (83). – С. 555–563.

24. Ковальчук В. І. Організаційно-нормативні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у процесі підвищення кваліфікації / В. І. Ковальчук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Суценок (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 29 (82). – С. 222–230.

25. Ковальчук В. І. Теоретичне підґрунтя розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі підвищення кваліфікації / В. І. Ковальчук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [ред. кол.: Т. І. Суценок (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 28 (81). – С. 512–521.

26. Ковальчук В. І. Зміст та структура педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 6. – С. 39–44.

27. Ковальчук В. І. Генеза наукового знання з проблематики розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [ред. кол.: Т. І. Суценок (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 32 (85). – С. 238–244.

28. Ковальчук В. І. Зміст поняття “педагогічна майстерність майстра виробничого навчання ПТНЗ” // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія “Педагогіка. Психологія. Філософія” / ред. кол.: Д. О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – Київ, 2014. – Вип. 199. – Ч. 1. – С. 140–147.

Статті в зарубіжних виданнях:

29. Ковальчук В. И. Концепция развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения в профессиональных технических учебных заведениях / В. И. Ковальчук // Вестник ВЭГУ. – 2014. – № 3 (71). – С. 140–145.

30. Ковальчук В. И. Модель развития педагогического мастерства мастера производственного обучения профессионально-технических учебных заведений / В. И. Ковальчук // Вестник МГОУ. Серия “Педагогика”. – 2014. – № 2. – С. 112–120.

31. Ковальчук В. И. Отношение мастеров производственного обучения ПТУЗ к развитию педагогического мастерства в системе повышения квалификации / В. И. Ковальчук // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2014. – № 2 (58). – Т. 2. – С. 106–111.

32. Ковальчук В. И. Результаты экспериментальной работы по развитию педагогического мастерства мастеров производственного обучения ПТУЗ в системе повышения квалификации / В. И. Ковальчук // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – 2014. – № 2. – С. 44–46.

Матеріали конференцій:

33. Ковальчук В. І. Розробка стратегії розвитку ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Розвиток післядипломної педагогічної освіти в умовах інтеграції : матеріали щорічної звітної Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю АПН України. – Донецьк, 2007. – С. 281–286.

34. Ковальчук В. І. Використання компетентнісного підходу при викладанні інформаційних технологій / М. Ф. Бирка, В. І. Ковальчук // Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі: Проблеми науки, практики й освіти. Тези доповідей : матеріали XIV Міжнарод. наук.-практ. конф., (м. Київ, 27 листопада 2008 р.) : у 2 т. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – Т. 1. – С. 39–42.

35. Ковальчук В. І. Етапи розвитку системи післядипломної мистецько-педагогічної освіти / В. І. Ковальчук, Т. В. Агейкіна-Старченко // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів VI мистецько-педагогічних читань пам'яті професора О. П. Рудницької. – Чернівці : Зелена Буковина, 2010. – С. 103–105.

36. Ковальчук В. І. Педагогічна майстерність викладача, як основа його компетентності / В. І. Ковальчук // Педагогічна майстерність як система професійно мистецьких компетентностей : зб. матеріалів IX Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті професора О. П. Рудницької / [гол. ред.: І. А. Зязюн]. – Вип. 3 (7). – Чернівці : Зелена Буковина, 2011. – С. 569–579.

37. Ковальчук В. І. Сутність педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Оновлення соціально-психологічної та педагогічної науки на етапі націєтворення : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Запоріжжя, 20 квітня 2012 р.) / [за ред. В. М. Огаренка та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 51–53.

38. Ковальчук В. І. Структурні компоненти педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ / В. І. Ковальчук // Инновационные технологии в образовании: Материалы VIII Международной научно-практической конференции “Инновационные технологии в образовании”, (г. Ялта, 27–29 сентября 2012 г.) : сборник статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2012. – С. 214–216.

39. Ковальчук В. І. Перспективні шляхи розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання у методичній роботі ПНЗ / В. І. Ковальчук // Модернізація загальної та професійної освіти в умовах глобального світу : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Запоріжжя, 22–23 березня 2013 р.) / [за ред. В. М. Огаренка та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – С. 175–177.

40. Ковальчук В. І. Авторская школа как форма развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения профессионально-технических учебных заведений / В. И. Ковальчук // International scientific-practical conference of teachers and psychologists [Text]: materials of proceedings of the International Scientific and Practical Congress. Prague (Czech Republic), the 5th of March, 2014 / Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists “Science”, Prague, 2014, Vol. 1. – P. 257–266.

41. Ковальчук В. І. Ідеї народності у спадщині К. Д. Ушинського у вимірах сучасної освіти / В. І. Ковальчук // Ідеї К. Д. Ушинського в сучасній педагогіці (до 190-річчя від дня народження К. Д. Ушинського) : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., (м. Київ, 20–21 лютого 2014 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Благодійна організація “Благодійний фонд ім. К. Д. Ушинського, Благодійний фонд сприяння розвитку освіти ім. Б. Грінченка”; [редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. О. Хоружа, В. І. Ковальчук, О. С. Зубченко]. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 210–219.

42. Ковальчук В. І. Концептуальные основания развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения ПТУЗ / В. И. Ковальчук // Гуманитарные науки в современном мире : материалы IV Международной научно-практической Интернет-конференции, (30 ноября – 10 декабря 2013 г.) / под. общ. ред. М. А. Литовченко. – Тамбов : Изд-во ИП А. В. Чеснокова, 2014. – С. 46–49.

Навчально-методичні видання:

43. Як стати майстерним педагогом : навчально-методичний посібник / [кол. автор.: В. І. Ковальчук, Л. М. Сергеева та ін.]; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – Київ : Егіс плюс, 2007. – 184 с.

44. Ковальчук В. І. Особистісно орієнтоване навчання дорослих. Спецкурс / В. І. Ковальчук // Спецкурси з підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів системи освіти. – Київ, 2007. – С. 116–140.

45. Вийзні заняття у системі підвищення кваліфікації: методика і практика проведення : методичні рекомендації / [кол. авт.: Л. М. Сергеева, О. В. Пашенко, В. І. Ковальчук та ін.]; за ред. Л. М. Сергеевої. – Київ : Гама-Принт, 2009. – 32 с.

46. Ковальчук В. І. Технологія навчання дорослих на основі особистісно орієнтованого підходу: тренінг. – 2-е вид., доп. і перероб. / В. І. Ковальчук. – Київ : Шк. світ, 2011. – 128 с.

47. Ковальчук В. І. Інноваційні підходи до організації навчального процесу / В. І. Ковальчук. – 2-е вид. доп. і перероб. – Київ : Шк. світ, 2011. – 128 с.

48. Ковальчук В. І. Ефективний урок: технології, структура, аналіз / В. І. Ковальчук. – Київ : Шк. світ, 2011. – 128 с.

49. Створення сприятливого навчального середовища. Тренінги / за заг. ред. В. Ковальчука; упоряд. Л. Галіцина. – Київ : Шк. світ, 2011. – 128 с.

50. Ковальчук В. І. Інноваційні підходи до організації навчального процесу в ПТНЗ: спецкурс для підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів освіти / В. І. Ковальчук. – Київ : Шк. світ, 2009. – 136 с.

51. Ковальчук В. І. Управління розвитком професійного навчального закладу : конспект лекцій з курсу підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів освіти / В. І. Ковальчук. – Київ : Абрис Принт, 2007. – 59 с.

52. Ковальчук В. І. Методичні рекомендації до курсу “Інформаційні технології” у ПТНЗ. Професія – “Кравець” (форма навчання – ТУ) / В. Ковальчук, М. Бирка. – Київ : Майстерня книги, 2010. – 136 с.

АНОТАЦІЯ

Ковальчук В. І. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних начальних закладів у післядипломній освіті. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2014.

Дисертацію присвячено теоретичним і методичним засадам розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ. Охарактеризовано стан наукової розробленості проблеми розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ. Визначено зміст поняття “педагогічна майстерність майстрів виробничого навчання ПТНЗ”, а також описано структурні компоненти відповідної професійної якості.

Теоретично й емпірично обґрунтовано вікові, освітні та професійні особливості розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ в післядипломній освіті. На цій підставі науково обґрунтовано концепцію розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ, змістовою основою якої виступає авторська модель, що містить три взаємозалежні модулі: проєктувально-цільовий, процесуальний і результативний.

Для реалізації концептуальних положень розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ розроблено ряд авторських методик та систему оцінювання рівня педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ на основі застосування стандартизованого і валідного тесту-опитувальника.

Результати педагогічного експерименту підтвердили гіпотезу про ефективність розроблених автором теоретичних і методичних засад розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ, зокрема, вказавши на високу ефективність авторської школи як середовища для взаємодії суб'єктів андрагогічного процесу.

Ключові слова: педагогічна майстерність, професійно-технічний навчальний заклад, майстер виробничого навчання, розвиток, післядипломна освіта.

АННОТАЦИЯ

Ковальчук В. И. Теоретические и методические основы развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения профессионально-технических учебных заведений в последипломном образовании. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Классический приватный университет, Запорожье, 2014.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и методических основ развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения ПТУЗ в последипломном образовании.

Дана характеристика системы последипломного образования мастеров производственного обучения ПТУЗ в контексте развития их педагогического мастерства. Сформулированы сущность проблемы развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения ПТУЗ, а также охарактеризовано состояние научной разработанности этой проблемы.

Определена стратегия и методология развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения ПТУЗ. Сформулирован теоретический базис для организации андрагогического процесса, направленного на развитие педагогического мастерства в системе последипломного образования мастеров производственного обучения ПТУЗ. Обоснована терминологическая база исследования.

Уточнена суть понятия “педагогическое мастерство мастеров производственного обучения ПТУЗ”. Сформулирована и обоснована авторская концепция развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения. Содержание этой концепции развернуто в ряде концептуальных положений и модели.

Разработана и внедрена методическая система развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения ПТУЗ, а так же методика оценивания результативности цикла повышения квалификации мастеров производственного обучения в аспекте их педагогического мастерства, в основе которой – использование авторского теста-опросника.

Обоснован план эксперимента по проверке эффективности разработанных автором теоретических и методических основ развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения ПТУЗ в последипломном образовании. Освещены ход, методические особенности и результаты этого эксперимента. Проведена статистическая обработка полученных результатов и представлена их интерпретация. Сформулированы выводы, касающиеся эффективности теоретических и методических основ развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения ПТУЗ.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, профессионально-техническое учебное заведение, мастер производственного обучения, развитие, последипломное образование.

SUMMARY

Kovalchuk V.I. Theoretical and methodological foundations for the training masters' pedagogical skill development in vocational schools in postgraduate studies. – Manuscript copyright.

A dissertation submitted for the degree of Doctor of Pedagogic sciences, specialty 13.00.04 – Theory and a vocational training technique. – Classic Private University, Zaporizhzhya, 2014.

The dissertation is devoted to theoretical and methodological foundations for a training master's pedagogical skill development in vocational schools. The state of the scientific problem of training masters' pedagogical skill development in vocational schools

is characterized. The meaning of “training masters’ pedagogical skill in vocational schools” is defined, as well as the relevant professional quality structural components are described.

The age, educational and professional peculiarities of training masters’ pedagogical skill development in vocational schools in postgraduate studies are theoretically and empirically grounded. On this basis, the concept of a training master’s pedagogical skill development in vocational school is scientifically grounded, the author’s model that contains three interconnected modules: designing and purpose-oriented, procedural and effective, being a substantial foundation.

To implement the conceptual principles of training masters’ pedagogical skill development in vocational schools, a number of author’s methods and an evaluation system of a training master’s skill level in vocational schools based on standardized and valid-test questionnaire application are developed.

The results of the pedagogical experiment confirmed the hypothesis about the effectiveness of the author’s theoretical and methodological foundations of masters’ pedagogical skill development in vocational schools, in particular, pointing to the author’s school high efficiency as an environment for andragogical process individuals’ interaction.

Key words: pedagogical skill, vocational school, training master, development, postgraduate studies.

КОВАЛЬЧУК ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ**

Спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Підписано до друку 24.10.2014 р.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографний. Гарнітура Times.

Умовн.-друк. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,8. Тираж 150 пр. Зам. № 80-14А.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

Свідчення суб’єкта видавничої справи
серія ДК, № 3321 від 25.11.2008 р.